

'EENMAAL IN HET OUDPEETJESHUIS ALTIJD IN HET OUDPEETJESHUIS'

EEN ONDERZOEK NAAR HET VERTALEN VAN DE
KARAKTERISERENDE STIJL VAN DIMITRI VERHULST

29.08.2018

**ESZTER FUHL
(5681170)
RESEARCH MASTERTHESE
LITERAIR VERTALEN
UNIVERSITEIT UTRECHT
PROF. DR. A.B.M. NAAIJKENS**

Woord vooraf

Deze scriptie vormt de afsluiting van de researchmaster Literair Vertalen aan de Universiteit Utrecht. Graag wil ik Ton Naaijens bedanken voor zijn begeleiding, nuttige en inspirerende commentaar en geduld. Ook wil ik graag Mari Alföldy bedanken voor haar begeleiding. Enorm veel inspiratie heb ik van haar gekregen om deze master af te maken en ooit de echte vertalerswereld in te gaan. Zij was altijd bereid om mijn vragen te beantwoorden en ik was altijd welkom bij haar thuis en tussen haar kennissen, collega's.

Ik ben bovendien zeer dankbaar voor de steun en hulp van mijn familie en vriendinnen. Ik kon bij hun altijd terecht voor motivatie of bij de Nederlandssprekende voor hulp in spelling en grammatica.

Utrecht, juli 2018

Eszter Fuhl

Inhoudsopgave

Inleiding

Hoofdstuk 1.: Twee culturen, twee literaturen

1.1 Hongaarse literatuur in Nederland

1.2 Nederlandse literatuur in Hongarije

Hoofdstuk 2.: Stijlanalyse

2.1 Wat is stijl?

2.2 De karakteriserende stijl van Verhulst

2.3 Stijl als vertaalprobleem

Hoofdstuk 3.: Stijl in andere Verhulst-vertalingen

3.1 Methodiek van analyse

3.2 *De helaasheid der dingen*

3.2.1 *Over de roman*

3.2.2 *Suggestief taalgebruik & vloeken*

3.2.3 *Realia*

3.2.4 *Het zware Vlaamse accent*

3.3 *De intrede van Christus in Brussel*

3.3.1 *Over de roman*

3.3.2 *Realia*

3.3.3 *Intertekstualiteit*

3.4 Samenvatting

Hoofdstuk 4.: Case study van Verhulsts *De laatkomer*

4.1 Over de roman

4.2 Vertaalrelevante tekstanalyse

4.2.1 *Contextualisering*

4.2.2 *Identificatie van vertaalproblemen met de vier categorieën van Nord*

4.3 Eigen vertaling als toets

Hoofdstuk 5.: Conclusie

Inleiding

'Ik kak toch een beetje in mijn broek wanneer ik een vertaler te vrij zie worden.'

-Dimitri Verhulst

De eerste keer dat ik de literatuur van Dimitri Verhulst tegenkwam was tijdens mijn Bachelor studie. De lezing waarbij Verhulst de gastspreker was vond in oktober 2012 plaats op de ELTE (mijn oude universiteit) te Boedapest. Hij vertelde over zijn laatste boek *Godverdomse dagen op een godverdomse bol* en natuurlijk over zijn eerste grote succes *De helaasheid der dingen*. Hij gaf ons inzicht in zijn denkwijze en ging daarna in gesprek over de vertalingen van zijn boeken. Voor de lezing had ik slechts *De helaasheid der dingen* van hem gelezen maar ik werd erg geïnteresseerd in zijn andere werken. Hij kwam over als een sympathieke en eerlijke man die zijn eigen verhalen vertelt op een bijzondere manier.

Intussen heb ik vrijwel al zijn boeken gelezen en hoe beter ik het Nederlands machtig werd, hoe beter ik de verstopte grappen en de door hem gebruikte zwarte humor en sarcasme kon begrijpen. Tijdens mijn Master heb ik doelgericht stukken van zijn werken vertaald en geanalyseerd omdat ik wist dat ik mijn Masterscriptie over de vertaling van zijn karakteriserende stijl wilde schrijven.

In deze scriptie zal ik me uiteindelijk op het vertalen van de bijzondere stijl van Verhulst focussen. Maar Verhulst schrijft natuurlijk niet in een vacuüm. Daarom worden er allereerst onderzoeken uitgevoerd naar de Nederlandse en Hongaarse literatuur: er wordt een lijst gemaakt met de Hongaarse literaire werken die in het Nederlands vertaald zijn en met de Nederlandse literaire werken die in het Hongaarse vertaald zijn. Met behulp van deze lijsten worden de twee talen en twee culturen bij elkaar gebracht en vergeleken op het punt van de respectievelijke vertaalstromen. Vervolgens wordt de stijl met behulp van secundaire literatuur in het algemeen besproken, daarna de karakteriserende stijl van Verhulst en stijl als vertaalprobleem.

In het derde hoofdstuk worden er twee bestaande vertalingen bekeken, met bijzondere aandacht aan de karakteriserende Verhulstiaanse elementen. Ten slotte komt er een vertaalrelevante analyse en een eigen vertaling van het boek *De laatkomer* van Verhulst.

Verhulst wordt beschouwd als een van de belangrijkste schrijvers in het Nederlandstalige letterenlandschap, maar toch werd er tot nu toe amper wetenschappelijk onderzoek verricht naar hem en zijn oeuvre. Met dit onderzoek wil ik hier graag verandering in brengen.

Voor dit onderzoek was het zeer handig geweest als ik ook paar vragen aan Verhulst had kunnen stellen omdat sommige vragen alleen door de schrijver zelf beantwoord kunnen worden. Ondanks alle moeite – via zijn uitgever, Facebook, het Expertisecentrum Literair Vertalen – is het me niet gelukt om contact met Verhulst op te nemen: ook een soort helaasheid der dingen dus.

Hoofdstuk 1.: Twee culturen, twee literaturen

1.1 Hongaarse literatuur in Nederland

Deze scriptie is gericht op de bijzondere stijl van de Belgisch schrijver Dimitri Verhulst en het overbrengen daarvan naar mijn moedertaal, het Hongaars. Om Verhulst en de vertaling en de receptie van zijn boeken in Hongarije beter te kunnen plaatsen en begrijpen is het echter niet voldoende om alleen maar naar de teksten en de vertaling ervan te kijken. Literatuur functioneert immers in een bredere culturele context en heeft zijn plaats in een literair bestel. Dat bestel is zowel een resultaat van historische ontwikkelingen als een actueel spanningsveld waarin bepaalde teksten naar voren werden en worden geschoven en andere niet. Met een analyse van het bestel is dus beter uit te leggen waarom bepaalde schrijvers met een bepaalde thematiek en stijl wel of niet vertaald zijn. Het aantal vertalingen is ook een factor in het geheel, zeker als het gaat om boeken of teksten die heel sterk geworteld zijn in de Nederlandse of Vlaamse cultuur. Het is dus interessant om te bespreken hoe de Nederlandse literatuur in Hongarije circuleerde. Om een goed tegenwicht te geven en de interculturele verhoudingen tussen Nederland en Hongarije – toch twee ver van elkaar afliggende, niet per se verwante culturen – te schetsen, is het zinvol om ter vergelijking ook te bespreken hoe de Hongaarse literatuur op de Nederlandstalige markt heeft gefunctioneerd.

De bespreking zal plaatsvinden met behulp van een door mij zelf samengestelde lijst. In deze lijst heb ik alle Hongaarse literaire boeken verzameld die tussen 1947 en 2016 in het Nederlands zijn vertaald, met vermelding van de auteur van het boek, de titel van de Nederlandse vertaling, de naam van de vertaler, het jaar van het uitgave en de naam van de uitgever. Bij de samenstelling van de lijst werd gebruik gemaakt van de database van de Koninklijke Bibliotheek en van de hulp van een Hongaarssprekende medewerker van de Koninklijke Bibliotheek, Melinda Kónya.

Daarnaast heb ik de vooraanstaande literaire vertaler Mari Alföldy gevraagd om haar kennis over de receptie van vertalingen van Hongaarse boeken en haar eigen ervaringen met mij te delen. Helaas zitten er nog steeds paar vraagtekens tussen die ondanks mijn uitgebreid onderzoek onbeantwoord zijn gebleven. De reden waarom ik de lijst met het jaar 1947 begin is omdat Hongaarse boeken daarvoor met behulp van een tussenvertaling in een andere taal (meestal Duits) naar het Nederlands werden vertaald. De kans bestaat dat de vertalers van de – chronologisch - eerste twee boeken uit mijn lijst ook van een tussenvertaling gebruik hebben gemaakt.

Hongaarse literaire boeken vertaald naar het Nederlands:

	A	B	C	D	E
1	schrijver	titel	vertaler	jaar van uitgave	uitgever/plaats
2	Ady, Endre	<i>Bloed en goud</i>	Pollak, Rudolf	1953	Becht
3	Ady, Endre	<i>Werk uit Hongarije : poëzie</i>	Sivirsky, Antal	1969	Manteau
4	Bánffy, Miklós	<i>Geteld, geteld</i>	Hermán Mostert, Rebekka	2012	Amsterdam, Atlas
5	Bartis, Attila	<i>Rust</i>	Sütő, Cora-Lisa	2011	Amsterdam, Meulenhoff
6	Bátori, Miklós	<i>Ingemetseld</i>	?	1963	Uitgeverij Nijgh & Van Ditmar, 's-Gravenl
7	Beney, Zsuzsa	<i>Aan de randen van de tijd</i>	Daróczy, Anikó - Hennink, Ellen	2010	Amsterdam, Van Gennepe
8	Borbély, Szilárd	<i>De bezitlozen: is de Messias al vertrokken?</i>	Alföldy, Mari	2015	Amsterdam, Lebowski Publishers
9	Csáth, Géza	<i>De tovenaer sterft</i>	?	1996	Signum boeken
10	Csáth, Géza	<i>Moedermoord</i>	Formulebalk	2011	Amsterdam, Van Gennepe
11	Csoóri, Sándor	<i>Cantata profana</i>	Dedinszky, Erika	1979	Haarlem, In de Knipscheer
12	Dalos, György	<i>De besnijdenis</i>	Davids, Tineke	1990	Amsterdam, Van Gennepe
13	Darvasi, László	<i>Het treurigste orkest van de wereld</i>	Nes, Frans van	1996	Amsterdam, Van Gennepe
14	Darvasi, László	<i>De hondenjagers van Luoyang</i>	Nes, Frans van	2005	Amsterdam, Wereldbibliotheek
15	Darvasi, László	<i>De tranengoochelaars</i>	Nes, Frans van	2008	Amsterdam, Wereldbibliotheek
16	Déry, Tibor	<i>Niki of een handeleven achter het ijzeren gordijn</i>	Rheenen, Jan van	1958	Laren-Berchem, De Internationale Pers
17	Déry, Tibor	<i>Een walk voor de zon</i>	Rheenen, Jan van - Benkhard, Tibor	1962	Laren-Berchem, De Internationale Pers
18	Déry, Tibor	<i>Verhalen</i>	Hom, Hans	1969	Amsterdam, Van Gennepe
19	Déry, Tibor	<i>Lieve schoonpapa</i>	Sivirsky, Antal	1977	Naarden, Strengholt
20	Déry, Tibor	<i>Geen oordeel</i>	Sivirsky, Antal	1989	Amsterdam, De Arbeiderspers
21	Donászy, Magda	<i>Mitsko-Matsko en de tovertak</i>	?	1966	Kris Kras
22	Dragomán, György	<i>De witte koning</i>	Hermán Mostert, Rebekka	2008	Amsterdam, Atlas
23	Esterházy, Péter	<i>De Hulpwerkwoorden van het Hart</i>	Molenkamp-Wiltink, Ineke	1991	Amsterdam, Prometheus
24	Esterházy, Péter	<i>Kleine Hongaarse pornografie</i>	Kuilman, Dingeman	1992	Amsterdam, De Arbeiderspers
25	Esterházy, Péter	<i>Een vrouw</i>	Kammer, Henry	1998	Amsterdam, De Arbeiderspers
26	Esterházy, Péter	<i>Harmonia Caelestis</i>	Kellermann, Robert	2002	Amsterdam, De Arbeiderspers
27	Esterházy, Péter	<i>Stroomafwaarts langs de Donau</i>	Kellermann, Robert	2002	Amsterdam, De Arbeiderspers
28	Esterházy, Péter	<i>Verbeterde editie</i>	Kellermann, Robert	2004	Amsterdam, De Arbeiderspers
29	Esterházy, Péter	<i>Een verhaal, twee verhalen</i>	Kellermann, Robert - Kammer, Henry	2004	Amsterdam, De Arbeiderspers
30	Esterházy, Péter	<i>Reis naar het einde van het strafschoepgebied</i>	Schie, Edwin van	2007	Amsterdam, De Arbeiderspers

31	Fejes, Endre	<i>De schroothoop</i>	Fiddelaar, R.	1967	Amsterdam, Keurboeckerij
32	Földényi, László	<i>Muzen en titanen (essays)</i>	Schopenhauer, Margreeth	2005	Amsterdam, Atlas
33	Földes, Jolán	<i>De gouden oorringen</i>	Eenhorn, Elizabeth	1947	Leopold
34	Füst, Milán	<i>Het geheim van mijn vrouw</i>	Sluimers, László	1963	De Tijdstroom
35	Füst, Milán	<i>Het geheim van mijn vrouw</i>	Sluimers, László	1991	Baarn, De Prom
36	Galgóczy, Erzsébet	<i>Met andere ogen</i>	Dedinszky, Erika	1983	Amsterdam, Knipscheer
37	Galgóczy, Erzsébet	<i>De otterval</i>	Kibédi Varga, Katalin	1987	Houten, Het Wereldfenster
38	Gárdonyi, Géza	<i>Slaven van God</i>	Brem, Eric	1948	Amsterdam
39	Gárdonyi, Géza	<i>Slaven van Attila</i>	Leiker-Kozelka, Margit - Kozelka, Sjo	1964	Amsterdam
40	Gárdonyi, Géza	<i>De sterren van Eger</i>	Kammer, Henry	1982	Amsterdam, Loeb
41	Gergely, Márta	<i>Szözi</i>	van Reemst - de Vries	1962	Amsterdam, Pegasus
42	Hajmóczy, Péter	<i>Jezus' verloofde</i>	Molenkamp-Wiltink, Ineke	1987	Bzzletin
43	Haraszi, Miklós	<i>Stukloon</i>	Assendorp-Kisjókai, E. Van	1976	Baarn, Het Wereldfenster
44	Harsányi, Zsolt	<i>De drie vrouwen van Galgó</i>	Lindt, Henriette	1947	Veen
45	Harsányi, Zsolt	<i>Zonder liefde</i>	?	1950	Libra
46	Harsányi, Zsolt	<i>Een hemelsbestromer: de roman van Galilei's leven</i>	Jong, Michiel de	1950	Amsterdam, Strengholt
47	Harsányi, Zsolt	<i>Op leven en dood</i>	Székely-Lulofs, Madelon Hermine	1951	Assen, Born
48	Harsányi, Zsolt	<i>Hongaarse rapsodie</i>	Schneiders, Frans	1952	Leiden, Sijthoffs
49	Harsányi, Zsolt	<i>Whisky-soda</i>	?	1955	Sijthoff
50	Harsányi, Zsolt	<i>Dit was leven: roman van Peter Raul Rubens</i>	Deurningen, Paul van	1977	Amsterdam
51	Heller, Ágnes - Kőbánya	<i>Ágnes Heller - Het levensverhaal van de Hongaars-joodse</i>	Kammer, Henry	2002	Amsterdam, Boom
52	Hernádi, Gyula	<i>Ik verloor</i>	Sivirsky, Antal	1963	Utrecht, Tijdstroom
53	Hernádi, Gyula	<i>De vesting</i>	Dedinszky, Erika	1981	Haarlem, In de Knipscheer
54	Hevesi, Lajos	<i>De avonturen van Andras Jelky in drie werelddelen</i>	Moor, Sylvia	1969	Amsterdam, De Arbeiderspers
55	Illés, Béla	<i>Een lied van de vrijheid</i>	Laan, Hans ter	1951	Amsterdam, Pegasus
56	Illés, Béla	<i>Karpathen rhapsodie</i>	Laan, Hans ter	1956	Amsterdam, Pegasus
57	Illyés, Gyula	<i>Thijs de ganzenhoeder</i>	?	1976	Amsterdam
58	Illyés, Gyula	<i>Het volk van mijn poesta</i>	Sivirsky, Antal	1976	Amsterdam, Meulenhoff
59	Illyés, Gyula	<i>Noenmaal op het kasteel</i>	Sivirsky, Antal	1978	Amsterdam, Meulenhoff
60	Illyés, Gyula	<i>In de sloep van Charon of Verschijnselen van de ouderdom</i>	Sivirsky, Antal	1980	Amsterdam, Meulenhoff
61	Jókai, Mór	<i>De man van goud</i>	Daan, I.	1983	Amsterdam, Meulenhoff
62	József, Attila	<i>De zoon van de straat en van de aarde</i>	Sivirsky, Antal - Brandt, Willem	1977	s-Gravenhage, Nijgh & Van Ditmar
63	Kaffka, Margit	<i>Kleuren en jaren</i>	Alföldy, Mari	2010	Amsterdam, Van Genneep
64	Kardos, György	<i>De zeven dagen van Abraham Bogatir</i>	Friedl-Wennink, W.	1972	Amsterdam, Wereldbibliotheek
65	Karinthy, Frigyes	<i>Reis om mijn schedel</i>	Nes, Frans van	2014	Amsterdam, Van Genneep
66	Kertész, Imre	<i>Kaddisj voor een niet geboren kind</i>	Kammer, Henry	1994	Amsterdam
67	Kertész, Imre	<i>Onbepaald door het lot</i>	Kammer, Henry	1995	Amsterdam
68	Kertész, Imre	<i>Het fiasco</i>	Kammer, Henry	1999	Amsterdam
69	Kertész, Imre	<i>Ik, de ander</i>	Kammer, Henry	2001	Amsterdam, Van Genneep
70	Kertész, Imre	<i>Dagboek van een galeislaaf</i>	Kammer, Henry	2003	Amsterdam, Van Genneep
71	Kertész, Imre	<i>Sporenzoeker</i>	Kammer, Henry	2004	Amsterdam, Van Genneep
72	Kertész, Imre	<i>De verbannen taal</i>	Alföldy, Mari	2005	Amsterdam, De Bezige Bij
73	Kertész, Imre	<i>Liquidatie</i>	Alföldy, Mari	2005	Amsterdam, De Bezige Bij
74	Kertész, Imre	<i>De samenzwering</i>	Kammer, Henry	2005	Amsterdam, De Bezige Bij
75	Kertész, Imre	<i>Dossier K.: een onderzoek</i>	Alföldy, Mari	2007	Amsterdam, De Bezige Bij
76	Kisjókai, Erzsébet	<i>Teken aan de wand</i>	?	1958	Amsterdam, v. Holkema & War
77	Kondor, Vilmos	<i>Nacht over Budapest</i>	Sütö, C.E.	2009	Boekerij
78	Konrád, György	<i>De bezoeker</i>	Hom, Hans	1976	Amsterdam
79	Konrád, György	<i>De medeplichtige</i>	Versteeg, Jan	1986	Amsterdam, Van Genneep
80	Konrád, György	<i>Tuinfeest</i>	Kammer, Henry	1988	Amsterdam, Van Genneep
81	Konrád, György	<i>Langzame opmerkingen in een snelle tijd. Berichten uit Ba</i>	essays vertaald door verschillende ve	1990	Amsterdam
82	Konrád, György	<i>Melinda en Dragomán</i>	Masthoff, Peter	1991	Amsterdam, Van Genneep
83	Konrád, György	<i>De stedbouwer</i>	Masthoff, Peter - Buwalda, Minne	1995	Van Genneep
84	Konrád, György	<i>De stenen klok</i>	Kammer, Henry	1996	Amsterdam, Van Genneep
85	Konrád, György	<i>De oude brug (Dagboekantekeningen en overpeinzigen</i>	Molenkamp-Wiltink, Ineke	1997	Amsterdam, Van Genneep
86	Konrád, György	<i>Nalatenschap</i>	Alföldy, Mari	1999	Amsterdam
87	Konrád, György	<i>Amsterdam</i>	Dandoy, Györgyi	1999	Amsterdam, Van Genneep
88	Konrád, György	<i>Oorlog in Joegoslavië</i>	Masthoff, Peter	1999	Amsterdam
89	Konrád, György	<i>De onzichtbare stem</i>	Dandoy, Györgyi	2001	Amsterdam, Van Genneep
90	Konrád, György	<i>Geluk</i>	Kammer, Henry	2002	Den Haag, Stichting Uitgeverij XL

91	Konrád, György	<i>Zonsverduistering</i>	Kammer, Henry	2004	Amsterdam, De Bezige Bij
92	Konrád, György	<i>Het verdriet van de hanen</i>	Kammer, Henry	2006	Amsterdam, De Bezige Bij
93	Konrád, György	<i>Slingerbeweging</i>	Alföldy, Mari	2011	Amsterdam, De Bezige Bij
94	Körmendi, Ferenc	<i>De vergissing</i>	?	?	Amsterdam, Van Genneep
95	Körmendi, Ferenc	<i>Een weekdag in juni</i>	?	?	Amsterdam
96	Kosztolányi, Dezső	<i>Anna</i>	Dedinszky, Erika	1982	Amsterdam
97	Kosztolányi, Dezső	<i>Anna</i>	Kammer, Henry	2004	Amsterdam, Van Genneep
98	Kosztolányi, Dezső	<i>De belevenissen van Kornél Esti</i>	Alföldy, Mari	2006	Amsterdam, Van Genneep
99	Kosztolányi, Dezső	<i>Leeuwerik</i>	Kammer, Henry	2007	Amsterdam, Van Genneep
100	Kosztolányi, Dezső	<i>Nero, de bloedige dichter</i>	Wal, Rogier van der	2010	Amsterdam, Van Genneep
101	Kosztolányi, Dezső	<i>De avonturen van Kornél Esti</i>	Alföldy, Mari	2011	Amsterdam, Van Genneep
102	Kosztolányi, Dezső	<i>De gouden vlieger</i>	Alföldy, Mari	2013	Amsterdam, Van Genneep
103	Krasznahorkai, László	<i>Satanstango</i>	Alföldy, Mari	2012	Amsterdam, Wereldbibliotheek
104	Krasznahorkai, László	<i>De melancholie van het verzet</i>	Alföldy, Mari	2016	Amsterdam, Wereldbibliotheek
105	Krúdy, Gyula	<i>Sinbads droom</i>	Daróczy, Anikó - Hennink, Ellen	2010	Amsterdam, Van Genneep
106	Lakatos, Menyhért	<i>Berookte beelden</i>	Dedinszky, Erika	1982	Amsterdam, Meulenhoff
107	Lukács, Georg	<i>Lenin : beschouwingen over de samenhang in zijn ideeën</i>	Sivirsky, Antal	1975	Amsterdam, Meulenhoff
108	Márai, Sándor	<i>Gloed</i>	Alföldy, Mari	2000	Amsterdam, Wereldbibliotheek
109	Márai, Sándor	<i>De erfenis van Eszter</i>	Alföldy, Mari	2000	Amsterdam, Wereldbibliotheek
110	Márai, Sándor	<i>Land, land!...</i>	Alföldy, Mari	2002	Amsterdam, Wereldbibliotheek
111	Márai, Sándor	<i>De opstandigen</i>	Kammer, Henry	2003	Amsterdam, Wereldbibliotheek
112	Márai, Sándor	<i>De gravin van Parma</i>	Schopenhauer, Margreeth	2004	Amsterdam, Wereldbibliotheek
113	Márai, Sándor	<i>Kentering van een huwelijk</i>	Kammer, Henry	2005	Amsterdam, Wereldbibliotheek
114	Márai, Sándor	<i>De nacht voor de scheiding</i>	Székelly, László	2006	Amsterdam, Rainbow
115	Márai, Sándor	<i>Betekeningen van een burger</i>	Kammer, Henry	2007	Amsterdam, Wereldbibliotheek
116	Márai, Sándor	<i>De meeuw</i>	Nes, Frans van	2009	Amsterdam, Wereldbibliotheek
117	Márai, Sándor	<i>Vrede op Ithaca</i>	Nes, Frans van	2011	Amsterdam, Wereldbibliotheek
118	Márai, Sándor	<i>Er is in Rome iets gebeurd</i>	Wal, Rogier van der	2016	Amsterdam, Wereldbibliotheek
119	Maros, Antal	<i>Nomadenbloed</i>	?	1948	Kruseman
120	Máté, Angelika	<i>Mamo</i>	Daróczy, Anikó - Hennink, Ellen	2013	Amsterdam, Wereldbibliotheek
121	Mikszáth, Kálmán	<i>De dove smid</i>	?	1949	Antwerpen, De Poorte
122	Mikszáth, Kálmán	<i>Szelistje, het dorp zonder mannen</i>	Wael, Urb de	1952	Antwerpen, Die Poorte
123	Mikszáth, Kálmán	<i>De dolle graaf Pongrácz of het Beleg van Besztercze</i>	Wael, Urb de - Wolters, Dirk	1952	Antwerpen, Die Poorte
124	Mikszáth, Kálmán	<i>De wonderparaplu</i>	Beets-Damsté, H.	1956	Antwerpen
125	Mikszáth, Kálmán	<i>Een vreemd huwelijk</i>	Sivirsky, Antal	1981	Amsterdam, Loeb
126	Molnár, Ferenc	<i>De jongens van de Pálstraat</i>	Eigenhuijsen, T. - Rona, I.	1950	Amsterdam
127	Móricz, Zsigmond	<i>De gelukkige mens</i>	Daan, I.	1982	Amsterdam, Loeb
128	Nádas, Péter	<i>Einde van een familieroman</i>	Kammer, Henry	1989	Amsterdam, Van Genneep
129	Nádas, Péter	<i>Het boek der herinneringen</i>	Kammer, Henry	1993	Amsterdam, Van Genneep
130	Nádas, Péter	<i>Terugkeer - Over het schrijven van Het boek der herinneringen</i>	Kammer, Henry	1993	Amsterdam, Van Genneep
131	Nádas, Péter	<i>De levensloper (Boek over een jaar)</i>	Visser, Rob	1997	Amsterdam, Van Genneep
132	Nádas, Péter	<i>Liefde</i>	Visser, Rob	1997	Amsterdam, Van Genneep
133	Nádas, Péter	<i>De prachtige geschiedenis van de fotografie</i>	Rozgonyi, Piroska - Bax, Marcel	1999	Amsterdam, Van Genneep
134	Nádas, Péter	<i>Een zweem van licht</i>	Visser, Rob	1999	Amsterdam, Van Genneep
135	Nádas, Péter	<i>Zielsverwant. Hongaarse fotografen 1914-2003</i>	Daróczy, Anikó	2004	Amsterdam, Van Genneep
136	Nádas, Péter	<i>Minotaurus</i>	Kammer, Henry	2004	Amsterdam, Van Genneep
137	Nádas, Péter	<i>De eigen dood</i>	Visser, Rob	2004	Amsterdam, Van Genneep
138	Nádasdy, Ádám	<i>De suikerspinverkoper</i>	Alföldy, Mari - Wieg, Rogi	1999	Amsterdam
139	Németh, László	<i>Verdorde poesta</i>	Bakker, Margot	1964	Antwerpen, Standaard Boekhandel
140	Nyirő, József	<i>Uz Bence</i>	?	1947	Antwerpen, De Feniks
141	Örkény, István	<i>Rozententoonselling</i>	Dedinszky, Erika	1979	Amsterdam, Meulenhoff
142	Örkény, István	<i>De tóts. Tragikomedie in twee delen</i>	Katus, J.	2001	Krommenie, Nederlandse Vereniging voc
143	Örkény, István	<i>De familie Tót</i>	Vrekhem, Georges van	2004	Krommenie, Nederlandse Vereniging voc
144	Ottlik, Géza	<i>School aan de grens</i>	Alföldy, Mari	2003	Amsterdam, Wereldbibliotheek
145	Pap, Károly	<i>Azarel</i>	Dandoy, Györgyi	2003	Amsterdam
146	Passuth, László	<i>De regengod weent over Mexico</i>	Ouwendijk, D.	1956	Antwerpen, Jan van Tuyl
147	Passuth, László	<i>Monarch in zwart fluweel</i>	Ohl, M.L.	1968	Den Haag, Zuid
148	Petőfi, Sándor	<i>Daantje hamster</i>	Bodnár, Sylvia - Jakos, Edith	1971	Schuyt & Co
149	Pilinszky, János	<i>Feest van het dieptepunt</i>	Dedinszky, Erika	1983	Amsterdam
150	Pilinszky, János	<i>Krater</i>	Dedinszky, Erika	1984	Vianen, Kwadraat

151	Pilinszky, János	<i>Gesprekken met Sheryl Sutton</i>	Dedinszky, Erika	1985	Amsterdam, Raster
152	Rakovszky, Zsuzsa	<i>De schaduw van de slang</i>	Daróczy, Anikó - Hennink, Ellen	2007	Amsterdam, Van Genneep
153	Rubin, Szilárd	<i>Een korte geschiedenis van een eeuwige liefde</i>	Nes, Frans van	2012	Amsterdam, Van Genneep
154	Rubin, Szilárd	<i>Romeinse één</i>	Nes, Frans van	2014	Amsterdam, Van Genneep
155	Sánta, Ferenc	<i>Het vijfde zegel</i>	Marác, L. K. - Heijbroek, A.H.	1981	Amsterdam, Loeb
156	Sásdi, Sándor	<i>De steen op het hart</i>	?	1960	Amsterdam, Veen
157	Szabó, Magda	<i>De andere Esther</i>	Antwerpen, P. Van	1962	Amsterdam, Nelissen
158	Szabó, Magda	<i>De deur</i>	Daróczy, Anikó - Hennink, Ellen	2002	Amsterdam, Houtekiet
159	Szabó, Magda	<i>De Katalinstraat</i>	Daróczy, Anikó - Hennink, Ellen	2004	Amsterdam, Houtekiet
160	Szabó, Magda	<i>De elfenprins</i>	Dandoy, Györgyi	2006	Amsterdam
161	Szabó, Magda	<i>Het ogenblik</i>	Daróczy, Anikó - Hennink, Ellen	2006	Amsterdam, Houtekiet
162	Székely, János	<i>Verleiding</i>	Schopenhauer, Margreeth	2007	Amsterdam, Anthos
163	Szerb, Antal	<i>Reis bij maanlicht</i>	Dandoy, Györgyi	2004	Amsterdam, Van Genneep
164	Szerb, Antal	<i>De Pendragonlegende</i>	Dandoy, Györgyi	2006	Amsterdam, Van Genneep
165	Vámos, Miklós	<i>Het boek der vaders</i>	Nes, Frans van	2008	Amsterdam, Contact
166	Vaszary, Gábor	<i>Zij</i>	Berger, Th.H.A.M.	1953	Amsterdam, A.J. Luitingh
167	Veress, Miklós	<i>Muziekstukken</i>	Dedinszky, Erika	1981	Amsterdam
168	Závada, Pál	<i>Jadviga's kussen</i>	Alföldy, Mari	2007	Amsterdam, Wereldbibliotheek
169	Zilahy, Lajos	<i>De koperen schemering</i>	?	1950	Amsterdam, De Bezige Bij
170	Zilahy, Lajos	<i>Kristina en de koning</i>	?	1950	Amsterdam, De Bezige Bij
171	Zilahy, Lajos	<i>Een land ligt braak</i>	?	1950	Amsterdam, De Bezige Bij
172	Zilahy, Lajos	<i>De geschiedenis van het geslacht Dukay I-III</i>	Elburg, J. G. - Mok, M.	1950	Amsterdam, De Bezige Bij
173	Zilahy, Péter	<i>De laatste raamgiraf</i>	Alföldy, Mari	2002	Amsterdam, Vassallucci
174	Zsolt, Béla	<i>Negen koffers</i>	Kellermann, Robert	2004	Amsterdam, Meulenhoff

Om een scherper beeld van de vertaalgeschiedenis van de Hongaarse literaire boeken te kunnen krijgen heb ik de vertalingen in vijf vertaalperioden gedeeld. Deze vijf perioden zijn de volgende: tussen 1947 en 1956 (22 vertaalde boeken), tussen 1956 en 1969 (20 vertaalde boeken), tussen 1970 en 1989 (33 vertaalde boeken), tussen 1990 en 1999 (24 vertaalde boeken) en tussen 2000 en 2016 (73 boeken), in totaal 174 boeken. De indeling van deze perioden staan sterk in verband met belangrijke gebeurtenissen in de Hongaarse geschiedenis die nader worden uitgelegd.

De beginfase van het verschijnen van de vertalingen heb ik tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog (1947) en de Hongaarse Opstand in 1956 geplaatst. Voor deze periode was de zogenaamde populaire lectuur en in Hongarije minder bekende detectiveromans karakteriserend. In die periode werden meerdere boeken van Lajos Zilahy vertaald die goed lopende verhalen heeft geschreven, in het Horty-tijdperk behoorlijk populair was. Na de oorlog zijn zijn werken weggezet als 'burgerlijke' literatuur. Zoals ik eerder heb gezegd, zijn er boeken waarvan de naam van de vertaler niet te achterhalen was. Tijdens de Tweede Wereldoorlog (1939-1945) heeft het vertalen en uitgeven van boeken geen hoge prioriteit genoten, daarom is het mogelijk dat de uitgevers na de oorlog weer vertaalde boeken wilden uitgeven die nog vóór de

oorlog zijn vertaald maar de naam van de vertaler niet meer konden vinden. Vertalingen die op een Duitse tussenvertaling zijn gebaseerd zijn weggelaten omdat ik me uitsluitend op het contact tussen de Hongaarse en de Nederlandse taal wilde concentreren. Er is al een ‘tussenpersoon’ aanwezig tussen de twee talen, de vertaler en met een toegevoegde extra ‘tussentaal’ zou mijn onderzoek een andere kant op gaan.

De tweede periode begint na de Hongaarse Opstand in 1956 en eindigt in 1969. De Opstand in 1956 was zoals bekend een massale volksopstand die spontaan ontstond en tegen het stalinistische bewind in de Volksrepubliek Hongarije gericht was. Het begon met duizenden studenten, later hebben zich tienduizenden aangesloten en het eindigde met een bloedige Russische inval. De nieuwe regering was een repressief communistisch regime onder leiding van János Kádár. In deze periode werden vooral boeken van schrijvers naar het Nederlands vertaald die zich tegen dit regime verzetten (Tibor Déry, Gyula Illyés) en vertalingen van grote klassiekers (Géza Gárdonyi, Endre Ady) zijn ook karakteriserend. De bekendste vertalers uit deze periode waren Antal Sivirsky (1909-1993) en Erika Dedinszky (1943-). Sivirsky kwam met een zogenaamde ‘kindertrein’ naar Nederland na de Eerste Wereldoorlog en groeide uiteindelijk uit tot een gerespecteerd docent en schrijver en verkeerde in Haagse kringen. Dedinszky kwam na de Hongaarse Opstand met haar familie naar Nederland toen ze veertien was. Zij was dichteres, schrijfster en vertaalster.

In de tweede helft van de jaren zeventig – de derde periode (tussen 1970 en 1989) – begon Jan Cremer (1940-), de Nederlandse schrijver en beeldend kunstenaar vanwege zijn Hongaarse wortels zich bezig te houden met het uitgeven van Hongaarse literatuur. Hij initieerde een reeks die Hongaars Archief heet. In die reeks verschenen vanaf 1981 *De man van goud* (Mór Jókai), *Een vreemd huwelijk* (Kálmán Mikszáth), *De sterren van Eger* (Géza Gárdonyi), *De gelukkige mens* (Zsigmond Móricz), *Anna* (Dezső Kosztolányi) en *Het vijfde zegel* (Ferenc Sánta). Het zijn zes heel

verschillende romans, telkens uit een andere tijd en ze hebben verschillende thema's bijvoorbeeld: leven op het platteland, het leven van de gewone mens, het leven van de adel etc. Deze boeken geven een overzicht van de Hongaarse literatuur van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw.

De vierde periode betreft de in de jaren negentig verschenen vertalingen, een bloeiperiode waarin een aantal Hongaarse schrijvers veel gelezen en besproken werden. Het oeuvre van György Konrád (1933-) bijvoorbeeld krijgt in deze periode in Nederland veel aandacht. Hij was in 1956 getuige van de bloedige Sovjet-reactie na de Hongaarse Opstand. In 1979 werd hij gearresteerd op grond van 'subversieve agitatie'. Konrád staat bekend als een sterk voorstander van individuele vrijheid en tot 1988 was zijn werk in Hongarije verboden vanwege zijn controversiële gedachten tegen het toenmalige regime. In 1976 verscheen de eerste Nederlandse vertaling van György Konrád die in Nederland een grote carrière heeft gehad en nog steeds populair is. Tussen 1976 en 1999 verschenen elf boeken van Konrád in het Nederlands. Voor het bredere Nederlandstalige publiek kreeg Konrád bekendheid door zijn deelname aan een reeks televisie-interviews voor de VPRO in 2000 onder leiding van Wim Kayzer. Hij werd een idool van de intellectuele Nederlanders. In zijn werken gebruikt hij elementen van zijn echte leven en daarmee reflecteert hij over de samenleving, politiek en individu.

Andere veel vertaalde en sterk gerespecteerde Hongaarse schrijvers waren Péter Nádas (1942-) en Péter Esterházy (1950-2016), de grootste Hongaarse schrijvers vanaf de jaren zeventig. De bovengenoemde schrijvers hebben meestal van de volgende thema's gebruikgemaakt: oorlog, eenzaamheid, wanhoop, onderdrukking, het gebrek aan vrijheid van spreken. Sommige van deze onderwerpen waren voor de Westerse lezer vreemd en daardoor interessant, bijvoorbeeld onderdrukking en gebrek aan vrijheid.

De laatste periode moet tussen 2000 en 2016 geplaatst worden. In deze periode hebben Nederlandse uitgevers – samen met een flink aantal uitgevers in het

buitenland, eerst een Italiaanse uitgever daarna een Duitse uitgever – Sándor Márai (1900-1989) ‘ontdekt’. Márai was een Hongaarse schrijver en journalist wiens werk tijdens het communisme in Hongarije ook verboden was. Zijn meesterwerk, *Gloed* (*A gyertyák csonkig égnek*, 1942) werd in 1990 – een jaar na zijn dood – opnieuw gepubliceerd en in 2000 in het Nederlands vertaald door Mari Alföldy, gevolgd door tien andere vertalingen.

In deze periode werd György Konrád – vanwege het tv-programma in de jaren negentig – steeds meer bekend in de literaire kringen (tot nu toe vijftien vertalingen). De vertalingen van de boeken van Imre Kertész (1929-2016) zijn ook in deze periode verspreid. Hij was een Hongaarse schrijver die de Holocaust overleefde en in 2002 de Nobelprijs voor Literatuur heeft gekregen. Zijn bekendste boek is *Onbepaald door het lot* (*Sorstalanság*) vertaald door Henry Kammer in 1995. Tot nu toe zijn er tien boeken van hem in het Nederlands vertaald. Op basis van de door mij samengestelde lijst is het te zien dat het vooral voor de laatste periode karakteriserend is dat er meerdere boeken van een auteur werden vertaald, bijvoorbeeld elf boeken van Sándor Márai, zeven boeken van Imre Kertész, zes boeken van Dezső Kosztolányi, vijf boeken van György Konrád, vijf boeken van Péter Esterházy, drie boeken van Péter Nádas, drie boeken van Magda Szabó etc.

De vertalers die een deze periode een belangrijke rol spelen zijn Mari Alföldy (1962-), met zestien vertalingen en Henry Kammer (1943-), met veertien vertalingen. Alföldy woont en werkt in Nederland, sinds 2008 organiseert ze de Hongaarse Salon in Amsterdam om de Hongaarse cultuur in Nederland levend te houden. Voor haar vertaling van het boek *Satanstango* van László Krasznahorkai (1954-) heeft ze in 2014 de Filter Vertaalprijs gekregen. ‘De jury werd verleid door de fenomenale zinnen en de drank en de tango waarmee de Hongaarse dorpelingen worden opgezweept: De jury voelde zich door deze *Satanstango* al evenzeer ingepakt als door de stilistische bril van Mari Alföldy, die de Filter Vertaalprijs 2014 ten volle verdient. *Satanstango* is een parel op haar kroon, een meesterwerk als boek én als vertaling.’ (Filter 2014) Henry Kammer vertaalde – in de periode tussen 2000 en 2016 meerdere boeken van

de Nobelprijswinnaar Imre Kertész en György Konrád. Hij is sinds 1982 bezig met het vertalen van de Hongaarse literatuur en in 1994 heeft hij de Martinus Nijhoffprijs gewonnen voor de vertaling van *Het boek der herinneringen* van Péter Nádas.

1.2. Nederlandse literatuur in Hongarije

Een vergelijkbare officiële lijst van alle Nederlandse boeken die naar het Hongaars zijn vertaald, is minder eenvoudig samen te stellen. Bronnen hiervoor zijn de online database van de Nationale Széchényi Bibliotheek en de Ervin Szabó Bibliotheek in Boedapest. Het zoeken gaat niet soepel omdat de catalogi van de twee bibliotheken verschillen, bijvoorbeeld zijn de boeken van Dimitri Verhulst slechts in de catalogus van de Nationale Széchényi Bibliotheek te vinden en in de andere niet: dat wijst op een gebrekkige informatiestand. Tijdens het zoeken is gebruik gemaakt van de sleutelwoorden – in het Hongaars - ‘Nederlands’, ‘literatuur’ en ‘in het Hongaars’, en daarna zijn de voor mijn onderzoeksvraag, die met name gericht is op proza, niet relevante resultaten – zoals kinderliteratuur, non-fictie - uitgeselecteerd. In de lijst zijn uitsluitend de na 2000 verschenen vertalingen geïnventariseerd om vooral een toegespitste analyse te kunnen maken van de periode die het relevantst is voor mijn onderzoek naar de vertalingen van Dimitri Verhulst. Na deze twee catalogi werd ook de database van het Nederlandse Letterenfonds gebruikt waar op taal en jaar gezocht kon worden. Het Nederlands Letterenfonds stimuleert door middel van beurzen en subsidies aan schrijvers, vertalers, uitgevers en festivals de kwaliteit en diversiteit in de literatuur en draagt bij aan de verspreiding en promotie van de Nederlands- en Friestalige literatuur in binnen- en buitenland. Het fonds werkt aan een zo rijk en divers mogelijk literair klimaat, met oog voor literair erfgoed en nieuwe ontwikkelingen in de literatuur en het boekenvak.

1	schrijver	titel	vertaler	jaar van uitgave	uitgever
2	Abdolah, Kader	<i>A király : [az Ezeregyéjszaka hajnala] /</i>	Wekerle, Szabolcs	2011	Libri
3	Abdolah, Kader	<i>A mecset ura /</i>	Wekerle, Szabolcs	2009	Nyitott Könyvműhely
4	Amerongen, Martin van	<i>Füstölés /</i>	Daróczy, Anikó	2005	Typtex
5	Baeten Gronda, Paul	<i>Vegyünk búcsút együtt a szeretettől /</i>	Szűcs, Petra	2013	JAK : L'Harmattan,
6	Bakker, Gerbrand	<i>Az iker /</i>	Szűcs, Petra	2013	Magvető
7	Benali, Abdelkader	<i>Menyegző a tengerrel /</i>	Fenyves, Miklós	2005	Gondolat
8	Bernlef, J.	<i>Agyrétek /</i>	Wekerle, Szabolcs	2008	Gondolat
9	Boomsma, Christien	<i>Boszorkányóér /</i>	Tálas, Zsófia	2010	Pongrác Kiadó
10	Bordewijk, Ferdinand	<i>Karakter /</i>	Varga, Orsolya	2008	Gondolat
11	Boudou, Khalid	<i>Pizzamaffia /</i>	Bérczes, Tibor	2011	Nyitott Könyvműhely
12	Boudou, Khalid	<i>All in : [a póker nem játék] /</i>	Horváth, Viktor	2011	Libri
13	Brijs, Stefan	<i>Angyalgyár /</i>	Szita, Szilvia	2008	Európa Könyvkiadó
14	Brusselmans, Herman	<i>A férfi, aki munkát talált /</i>	Wekerle, Szabolcs	2007	Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó
15	Buwalda, Peter	<i>Bonita Avenue /</i>	Zákányi, Viktor	2014	Scolar
16	Claus, Hugo	<i>Belgium bánata /</i>	Wekerle, Szabolcs	2011	L'Harmattan
17	Claus, Hugo	<i>Mendemondák /</i>	Gera, Judit	2011	L'Harmattan
18	Dragt, Tonke	<i>Levél a királynak /</i>	Wekerle, Szabolcs	2017	Kolibri
19	Durlacher, Gerhard	<i>Fuldokló /</i>	Balogh Tamás	2001	Széphealom Könyvműhely
20	Elsschot, Willem	<i>Sajt ; Lidércfény /</i>	Wekerle, Szabolcs	2008	Gondolat
21	Emmerik, Gerard van	<i>Csibefű /</i>	Fenyves, Miklós	2014	Tarandus
22	Enquist, Anna	<i>A titok /</i>	Törő, Krisztina	2000	Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó
23	Enquist, Anna	<i>Ellenpont /</i>	Varga, Orsolya	2012	Libri
24	Enter, Stephan	<i>Perem /</i>	Fenyves, Miklós	2015	Gondolat
25	Enter, Stephan	<i>Együttérzés /</i>	Fenyves, Miklós	2017	Gondolat
26	Frank, Anne	<i>Mesék és történetek a Hátsó traktusból /</i>	Gera, Judit	2014	Park
27	Friedman, Carl	<i>Két teli bőrönd /</i>	Fenyves, Miklós	2002	Széphealom Könyvműhely
28	Frinsel, Johan	<i>Karácsonyi történetek /</i>	Müller, Margit	2000	Harmat
29	Glastra van Loon, Karel	<i>Kakukfiók /</i>	Csikós-Vargha Hedvig	2004	Pont
30	Glastra van Loon, Karel	<i>Lisa lehelete /</i>	Csikós-Vargha Hedvig	2005	Pont
31	Groen, Hendrik	<i>Lesz ez még így se : a 83 és 1/4 éves... /</i>	Wekerle, Szabolcs	2016	Libri
32	Grunberg, Arnon	<i>Mibácsikánk /</i>	Balogh Tamás, Wekerle Szabolcs	2017	Gondolat
33	Grunberg, Arnon	<i>A betegség nélküli ember /</i>	Wekerle, Szabolcs	2014	Gondolat
34	Grunberg, Arnon	<i>Fantomfűjádalom /</i>	Wekerle, Szabolcs	2002	Gondolat
35	Grunberg, Arnon	<i>Üborkaszeg /</i>	Wekerle, Szabolcs	2000	Osiris : JAK
36	Grunberg, Arnon	<i>Ínyencek /</i>	Wekerle, Szabolcs	2004	Gondolat
37	Grunberg, Arnon	<i>Tírza /</i>	Wekerle, Szabolcs	2012	Gondolat
38	Grunberg, Arnon	<i>A zsidó messiás /</i>	Wekerle, Szabolcs	2007	Ulpius-Ház
39	Haasse, Hella S.	<i>Átutazóban /</i>	Csikós-Vargha, Hedvig	2000	Pont
40	Heijden, van der A.F.Th.	<i>Tomio /</i>	Fenyves, Miklós	2014	Gondolat
41	Heijmans, Toine	<i>A tengeren /</i>	Máthé, Veronika	2013	Gondolat
42	Hermans, Rudi	<i>Törökbalint messzire van /</i>	Gera, Judit	2005	Tinta
43	Hermans, Willem Frederik	<i>Soha többé alvás /</i>	Törő, Krisztina	2007	Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó
44	Hertmans, Stefan	<i>Háború és terpentín /</i>	Fenyves, Miklós	2016	Európa Könyvkiadó
45	Isegawa, Moses	<i>Afrika krónikák /</i>	Törő, Krisztina	2002	Ulpius-Ház
46	Japin, Arthur	<i>Casanova menyasszonya /</i>	Szűcs, Petra	2010	Európa Könyvkiadó
47	Kimpen, Geert	<i>A kabbalista /</i>	Balogh Tamás	2009	Nyitott Könyvműhely
48	Kluun, Ray	<i>Ne vedd el az életem! /</i>	Frigyik, László	2007	Partvonal
49	Koch, Herman	<i>Nyaraló úszómedencével /</i>	Wekerle, Szabolcs	2016	Európa Könyvkiadó
50	Koch, Herman	<i>A vacsora /</i>	Bérczes, Tibor	2013	Európa Könyvkiadó
51	Lang, Stephan	<i>A vakondvadász /</i>	Csikós-Vargha, Hedvig	2002	Pont
52	Lauryssens, Stan	<i>Dali és én /</i>	Csonka, Ágnes	2009	Alexandra
53	Loo, Tessa de	<i>Az ikrek /</i>	Csokonai, Attila	2008	Aranytoll
54	Loo, Tessa de	<i>Ágy a mennyben /</i>	Bozai, Ágota	2004	Magyar Könyvklub
55	Loontjens, Jannah	<i>Talán bizony mégsem /</i>	Balogh Tamás	2016	Typtex
56	Maarsen, Jacqueline van	<i>Barátnőm, Anne Frank /</i>	Winkler, Erika	2008	Nyitott Könyvműhely
57	Mak, Geert	<i>Apám évszázada /</i>	Bérczes, Tibor	2001	Osiris
58	Mijnders-Van Woerden, M. A.	<i>A könyves asszony /</i>	Bálint, Ágnes	2004	Koinónia
59	Minco, Marga	<i>Az üveghíd /</i>	Gera, Judit	2007	Gondolat
60	Moeyaert, Bart	<i>Duett hamis hangokra /</i>	Rádai, Andrea	2014	Tilos az Á
61	Moor, Marente de	<i>A holland szűz /</i>	Zákányi, Viktor	2016	Libri
62	Moor, Marente de	<i>Kreutzer-Szonáta /</i>	Szita, Szilvia	2009	Európa Könyvkiadó
63	Möring, Marcel	<i>Műrepülés /</i>	Gera, Judit	2005	Noran
64	Mulisch, Harry	<i>A menny felfedezése /</i>	Wekerle, Szabolcs	2008	Cartaphilus
65	Mulisch, Harry	<i>Siegfried /</i>	Devich, Klára	2002	Európa Könyvkiadó
66	Naegels, Tom	<i>Válójelben /</i>	Bérczes, Tibor	2011	Libri
67	Noort, Saskia	<i>Az inyenklub /</i>	Csokonai, Attila	2011	Könyvmolyképző
68	Nooteboom, Cees	<i>Mindenszentek /</i>	Devich, Klára	2001	Európa Könyvkiadó
69	Pauw, Marion	<i>Sötétben /</i>	Wekerle, Szabolcs	2017	Scolar
70	Peeters, Elvis	<i>Közöd? : [kipróbálni azt is, amit nem szabad] /</i>	Wekerle, Szabolcs	2014	Európa Könyvkiadó

71	Peeters, Koen	<i>Nagy európai regény /</i>	Varga, Orsolya	2010	Gondolat
72	Polak, Chaja-Line	<i>Salka : egy anya portréja /</i>	Gera, Judit	2016	Park
73	Rasker, Maya	<i>Tartózkodási helye ismeretlen /</i>	Varga, Orsolya	2002	Noran
74	Rosenboom, Thomas	<i>Köz munkák /</i>	Tálas, Zsófia és Gera, Judit	2009	Gondolat
75	Stap, Sophie van der	<i>Ma szöke vagyok : lány kilenc parókával /</i>	Gótai, Laura	2008	K.u.K.
76	Terrin, Peter	<i>Az őr /</i>	Balogh Tamás	2012	Göncöl
77	Thomése, Pieter Frans	<i>Árnykislány /</i>	Balogh Tamás	2010	Nyitott Könyvműhely
78	Unigwe, Chika	<i>Fekete pillangók /</i>	Törő, Krisztina	2010	Nyitott Könyvműhely
79	Uyterlinde, Judith	<i>Peteérés /</i>	Pécsi, Emőke	2007	Európa Könyvkiadó
80	Verhaeghen, Paul	<i>Omega minor /</i>	Fenyves, Miklós	2011	Gondolat
81	Verhoef, Esther	<i>A védőnő /</i>	Varga, Orsolya	2015	Ab Ovo
82	Verhoef, Esther	<i>Mindent vesztesz /</i>	Varga, Orsolya	2017	Ab Ovo
83	Verhulst, Dimitri	<i>Problemszki Szálloda /</i>	Pécsi, Emőke	2007	Európa Könyvkiadó
84	Verhulst, Dimitri	<i>Krisztus bevonulása Brüsszelbe</i>	Rozgonyi, Piroska	2014	Európa Könyvkiadó
85	Verhulst, Dimitri	<i>Semmivégre</i>	Szita, Szilvia	2010	Európa Könyvkiadó
86	Verhulst, Dimitri	<i>Elsesztett napok egy elsesztett bolygón</i>	Szita, Szilvia	2012	Európa Könyvkiadó
87	Vlugt, Simone van der	<i>Delfti kék /</i>	Csokonai, Attila	2017	Geopen
88	Vries, Theun de	<i>Titkok birodalma /</i>	Szondi, Béla	2000	Corvina
89	Wieringa, Tommy	<i>Ezek az ő neveik /</i>	Wekerle, Szabolcs	2015	Libri
90	Wieringa, Tommy	<i>Szép, fiatal feleségem /</i>	Wekerle, Szabolcs	2015	Libri
91	Winter, Leon de	<i>Supertex /</i>	Gera, Judit	2008	Gondolat

In de online database van de bovengenoemde bibliotheken zijn eenenzeventig literaire boeken te vinden die na 2000 uit het Nederlands naar het Hongaars zijn vertaald. Op basis van de samengestelde lijst kan geconcludeerd worden dat het karakteriserend is dat er van een auteur een of maximaal twee boeken vertaald worden bijvoorbeeld Esther Verhoef (1968-), Tommy Wieringa (1967-), Herman Koch (1953-) etc. De schrijver die meeste Hongaarse vertalingen heeft is Arnon Grunberg (1971-), met zeven vertalingen. Dimitri Verhulst (1972-) volgt hem met vier vertalingen. De bijzondere stijl van de twee belangrijkste Nederlandstalige schrijvers van nu heeft de interesse van het Hongaarse publiek ook gewekt.

Na 2000 werden er jaarlijks drie á vier Nederlandstalige literaire boeken naar het Hongaars vertaald door in totaal vijfentwintig verschillende vertalers. Dat is bijzonder veel; vermoedelijk is het actieve beleid van het Nederlands Letterenfonds, dat vertalingen uit het Nederlands wereldwijd stimuleert, daar debet aan. De vertaler die na 2000 de meeste boeken heeft vertaald is Szabolcs Wekerle (1973-), hij heeft onder andere de boeken van Arnon Grunberg, Tommy Wieringa en Herman Koch vertaald, in totaal twintig boeken. Het is niet kenmerkend dat bepaalde schrijvers een vaste vertaler hebben – behalve bij Szabolcs Wekerle en Arnon Grunberg. Wekerle

studeerde Duits en Nederlands op de ELTE te Boedapest. In een online interview (2015) vertelt hij over zijn denkproces en vertaalstrategieën, dat voor hem de woordspelletjes de grootste uitdagingen zijn en over het vertalen van *Het verdriet van België* (verscheen in 1983, de Hongaarse vertaling in 2011). Hij vond het boek van Hugo Claus het moeilijkste wat hij tot dan toe moest vertalen, onder andere vanwege het West-Vlaamse dialect en de culturele en maatschappelijke verwijzingen die voor de Hongaarse lezer moeilijk te begrijpen zijn. Wekerle is er blij om dat hij het mede mogelijk heeft gemaakt dat Arnon Grunberg ook in Hongarije een vaste lezerskring heeft.

De ELTE, de universiteit waar ik studeerde, speelt een belangrijke rol in de verspreiding van de Nederlandse literatuur in Hongarije. Meerdere succesvolle vertalers waren ooit leerlingen van de Vakgroep Neerlandistiek of werken/werkten daar zelfs als docent. Judit Gera, Orsolya Varga en Krisztina Törő hebben veel voor ons, studenten gewerkt maar ook in de vertalerswereld. Judit Gera (1954-) heeft in de door mij verwerkte periode zeven boeken vertaald van zeven verschillende schrijvers. Het waren andere tijden toen ze haar carrière op de universiteit begon.

‘In de jaren tachtig van de vorige eeuw in het socialistische Hongarije was er behalve Erzsébet Mollay en István Bernáth niemand die zich systematisch en wetenschappelijk bezig hield met de Nederlandse taal- en letterkunde. Er was duidelijk een hiaat dat ik graag wilde invullen. Er was het plezier van het ontdekken, voortrekker zijn van een goede zaak: een minder bekende literatuur in mijn land te introduceren. Het leek een grootscheeps plan te zijn. Daar hoorde het vertalen van letterkundig werk bij. Er was de Stichting voor Vertalingen die toen nog gratis boeken stuurde. E-mail en internet bestonden nog niet. Ik schreef lange brieven op de tikmachine aan schrijvers en instellingen. Zo ook aan de Universiteit van Amsterdam. Ik vroeg om boeken, boeken en nogmaals boeken voor de prille afdeling waarvan ik medewerker werd. En die kwamen

er inderdaad. De hele Prisma-reeks van de Nederlandse literatuur is me in drie grote dozen opgestuurd. Wat was ik er ontzettend blij mee.’ (Gera 2017)

Gera werkt sinds 1987 op de universiteit en in 2001 heeft de Martinus Nijhoffprijs gekregen – inmiddels het hoofd van de afdeling Nederlands op de ELTE te Boedapest – voor vertalingen en voor haar omzettingen van Nederlandse literatuur in het Hongaars. Zij vertaalde onder anderen werk van Marga Minco, Jan Wolkers, Hella Haasse, Leon de Winter en Rutger Kopland.

‘De verschillen tussen het Nederlands en het Hongaars zijn op allerlei manieren groot, maar Gera weet hier bijzonder goed mee om te gaan’, aldus de jury. (de redactie van NRC 2001)

De circulatie van de Nederlandse literatuur na 2000 in Hongarije werd ook door uitgeverij Gondolat geholpen. János Boris, de academisch beheerder van de uitgeverij begon rond 2007 met behulp van Judit Gera met het uitgeven van een reeks moderne Nederlandstalige literatuur. In de ‘Akcentusok’ (Accenten) serie verschenen zes boeken, in 2007 Marga Minco – *Az üveghíd (De glazen brug)*, in 2008 J. Bernlef – *Agyrémek (Hersenschimmen)*, F. Bordewijk – *Karakter (Karakter)*, Willem Elsschot – *Sajt, Lidércfény (Kaas)*, Nescio – *Az élósködő, Titánok, Költőcske (De uitvreter, Titaantjes, Dichtertje)* en in 2009 Thomas Rosenboom – *Közmunkák (Publieke werken)*. Deze werken verschenen om de moderne Nederlandse literatuur dichterbij de Hongaarse lezer te brengen. Tijdens het samenstellen van deze reeks werd niet naar een chronologische volgorde gekeken, de klemtoon lag meer op de belangrijkste thema’s van de afgelopen eeuw zoals de denkbeelden van de koloniale tijden, de Holocaust, het zoeken van identiteit, de algemene vrijheid in het land...

Hoofdstuk 2: Stijlanalyse

Dit onderzoek focust zich op de karakteriserende stijl van Dimitri Verhulst, een belangrijke figuur onder de hedendaagse Nederlandstalige schrijvers. Dimitri Verhulst is een schrijver en dichter uit België. Tot nu toe heeft hij tweeëntwintig boeken geschreven (zie tabel), meerdere literaire prijzen gewonnen. Vanaf zijn twintigste is hij literair actief maar pas in 1999 verscheen zijn debuutroman *De kamer hiernaast*. Zijn eerste grote succes was *De helaasheid der dingen* (2006), een semi-autobiografisch boek met zwarte humor en ironie, veel symbolische gebeurtenissen en hilarische beelden. Dit boek sloeg zo goed aan dat hij vanaf dat moment een van de belangrijkste schrijvers van de Lage Landen is geworden. Het succes bleef niet beperkt tot het Nederlandse taalgebied. *De helaasheid der dingen* is tot nu toe in eenentwintig talen vertaald, waardoor we Verhulst gerust een wereldwijd bekende schrijver mogen noemen. Als klap op de vuurpijl werd *De helaasheid der dingen* in 2009 verfilmd door Felix van Groeningen en won verschillende prijzen, onder andere tijdens het Filmfestival van Cannes en het Hamptons International Film Festival in New York. Zijn andere boek, *Problemski Hotel* werd in 2015 verfilmd door Manu Riche. Vanwege de actualiteit van het verhaal – het leven van asielzoekers in een asielzoekerscentrum – kreeg de film veel aandacht.

Van deze tweeëntwintig boeken zijn er vier in het Hongaars vertaald: *Problemski Hotel* (*Problemszki Szálloda* in 2003), *De helaasheid der dingen* (*Semmivégre* in 2006), *Godverdomse dagen op een godverdomse bol* (*Elcseszett napok egy elcseszett bolygón* in 2008) en *De intrede van Christus in Brussel* (*Krisztus bevonulása Brüsszelbe* in 2011). Deze vier boeken werden door drie verschillende vertalers vertaald, *Problemski Hotel* door Emöke Pécsi, *De helaasheid der dingen* en *Godverdomse dagen op een godverdomse bol* door Szilvia Szita en *De intrede van Christus in Brussel* door Piroska Rozgonyi.

Alle vier vertalingen van Verhulst zijn bij de Európa Könyvkiadó ('Europa Uitgeverij') verschenen, een literaire uitgeverij met een lange traditie. Het belangrijkste doel van de uitgeverij is om de klassiekers en de representatieve moderne literatuur te verspreiden door middel van superieure vertalingen. De collectie van het fonds bevat fictie, non-fictie, poëzie en toneel. De jaarlijkse productie van de uitgeverij ligt tussen de 200 en 230 boeken, geprint in 800.000-1.000.000 exemplaren. Ze zijn een belangrijke speler onder de Hongaarse uitgeverijen en ze hebben de titel 'Uitgever van het jaar' tijdens het bestaan van de prijs drie keer gewonnen.

Hieronder het schema van Verhulsts primaire werk en de vertalingen ervan in het Hongaars:

titel van boek (NL)	jaar van uitgave	uitgever / plaats	Hong. vertaling	titel van vertaling	vertaler	jaar v	uitgever vertaling
<i>Assevríjdag</i>	1994	eigen uitgave	NEE				
<i>De kamer hiernaast</i>	1999	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Niets, niemand en redelijk stíl</i>	2001	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Liefde, tenzij anders vermeld</i> (gedichten)	2001	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>De verveling van de keeper</i>	2002	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Problémski Hotel</i>	2003	Atlas Contact, Amsterdam	JA	<i>Problémszki Szálloda</i>	Pécsi, Emóke	2007	Európa Könyvkiadó
<i>Dinsdagland: schetsen van België</i>	2004	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Boekendiefstal is een zegen voor de middenstand</i>	2005	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>De helaasheid der dingen</i>	2006	Atlas Contact, Amsterdam	JA	<i>Semmióégre</i>	Szita, Szilvia	2010	Európa Könyvkiadó
<i>Mevrouw Verona daalt de heuvel af</i>	2006	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Godverdomse dagen op een godverdomse bol</i>	2008	Atlas Contact, Amsterdam	JA	<i>Elcseszett napok egy elcseszett bolygón</i>	Szita, Szilvia	2012	Európa Könyvkiadó
<i>De laatste liefde van mijn moeder</i>	2010	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>De zeven laatste zinnen</i>	2010	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Monoloog van iemand die het gewoon werd...</i>	2011	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>De intrede van Christus in Brussel</i>	2011	Atlas Contact, Amsterdam	JA	<i>Krisztus bevonulása Brüsszelbe</i>	Rozgonyi, Piroska	2014	Európa Könyvkiadó
<i>De laatkamer</i>	2013	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Káddisj voor en kut</i>	2014	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>De zomer hou je ook niet tegen</i>	2015	Stichting voor de Collectieve	NEE				
<i>Bloedboek</i>	2015	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Het leven gezien van beneden</i>	2016	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Spoo Pee Doo</i>	2016	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				
<i>Stoppen met roken in 87 gedichten</i> (gedichten)	2017	Atlas Contact, Amsterdam	NEE				

Verhulst is een bijzondere schrijver, niet alleen omdat hij in het Vlaams schrijft, maar ook omdat zijn stijl afwijkt van de standaardstijl. Stijl zorgt altijd voor een speciaal vertaalprobleem, maar vermoed wordt dat dit in het geval van Verhulst eens te meer het geval is. In dit hoofdstuk wordt daartoe de karakteriserende, idiosyncratische stijl van Dimitri Verhulst nader beschreven met behulp van het model en de aandachtspunten van Leech & Short in *Style in Fiction* (Leech & Short 2007) en de bevindingen van Cees Koster (Koster 2011). In hoofdstuk 3 wordt vervolgens dieper ingegaan op de al bestaande vertalingen en in hoofdstuk 4 wordt in een eigen vertaling

van *De laatkomer*, voorafgegaan door een uitgebreide vertaalrelevante analyse, getoetst of en in welke mate de stijl van Verhulst realiseerbaar is in het Hongaars. Daarbij wordt zeker ook gekeken naar de voorgangers wier vertalingen daadwerkelijk op de Hongaarse markt verschenen zijn. De hoofdvragen die ik hier tracht te beantwoorden luiden:

- Welke stilistische vertaalproblemen zijn de twee vertalers (Szilvia Szita, Piroska Rozgonyi) tijdens het vertalen van de boeken *De helaasheid der dingen* en *De intrede van Christus in Brussel* tegengekomen en hoe hebben ze die opgelost? Is daar lering uit te trekken, en zo ja, welke?
- Welke stilistische vertaalproblemen kun je tijdens het vertalen het boek *De laatkomer* tegengekomen en met welke vertaalstrategieën kunnen deze worden opgelost?

Om de hoofdvragen te kunnen beantwoorden moeten er eerst een paar deelvragen beantwoord zijn: Wat houdt Verhulsts karakteriserende stijl precies in? Welke kenmerken van die stijl van Verhulst kunnen voor vertaalproblemen zorgen? Welke vertaalstrategieën kunnen toegepast worden om deze problemen op te lossen?

2.1 Wat is stijl?

Om te kunnen uitleggen wat de stijl van Verhulst inhoudt en waarom het zo karakteriserend voor de lezer en uitdagend voor de vertaler is, moet er met behulp van een theoretisch kader vastgesteld worden wat stijl eigenlijk is. Er zijn niet veel theoretici die deze vraag grondig hebben bestudeerd. Leech & Short zijn een van de weinige, met hun nog altijd toonaangevende *Style in Fiction* bekijken ze wat stijl is en hoe je stijl kunt analyseren. Koster beschrijft hun bijdrage aan de stijlanalyse en hun positie, die hij pluralistisch noemt, als volgt:

‘Deze auteurs (Leech & Short) zien stijl als de relatie tussen de linguïstische en tekstuele keuzes die een schrijver maakt om een bepaalde inhoud uit te drukken en spreken over de stilistische waarde van die keuzes in termen van het literair of esthetisch effect. Deze, wat de schrijvers zelf noemen, pluralistische visie presenteren zij als oplossing voor de principiële patstelling die heerst tussen een dualistische en een monistische visie van stijl. De dualistische visie gaat er – in haar extreemste vorm – van uit dat stijl geheel los staat van inhoud, dat stijl alleen maar gaat over hoe iets wordt gezegd en niet over wat er wordt gezegd. Daar staat een monistische visie tegenover, die luidt dat stijl en inhoud onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden en dat elke vormverandering in een tekst onmiddellijk leidt tot een verandering van inhoud. In hun extreme vorm zijn beide visies onhoudbaar, ze kunnen alleen maar gebruikt worden om elkaar te relativeren en dat is precies wat Leech & Short ook doen.’ (Koster 2011: 2)

De twee auteurs hebben een aantal uitgangspunten benoemd: de stijl is een kwestie van kiezen, elke tekst is tegelijkertijd op drie functionele niveaus werkzaam: op het niveau van de interpersoonlijke functie, de ideationele functie en de tekstuele functie. Koster benadrukt in zijn artikel dat met behulp van de indeling in niveaus kan bekeken

worden welke stilistische effecten aan tekstuele elementen toegeschreven kunnen worden. (Koster 2011: 2)

Het bestuderen van het model van Leech & Short leidt ons naar een door hun opgestelde checklist van uiteenlopende soorten taalverschijnselen: 'A checklist of linguistic and stylistic categories' (Leech & Short 2007: 61). Er worden vier categorieën benoemd 'lexical categories, grammatical categories, figures of speech, and cohesion and context' en wordt als volgt beschreven en verantwoord:

'It enables us to collect data on a fairly systematic basis. It is not exhaustive, of course, but is rather a list of 'good bets': categories which, in our experience, are likely to yield stylistically relevant information. The stylistic values associated with the linguistic data must be largely taken on trust at present; in subsequent chapters, we endeavour to show how these values, too, can be studied systematically.' (Leech & Short 2007: 61)

Wat vooral effectief blijkt te werken is een vergelijking tussen contemporaine fragmenten op taalkundige basis (Leech & Short 1997: 61-64). Met behulp van het model van Leech & Short kunnen de voor dit onderzoek relevante stilistische vragen en afgebakende stijlelementen op een lokaal niveau bekeken worden. In de checklist benoemde vier hoofdcategorieën worden meerdere subcategorieën onderscheiden:

A: Lexical categories: General, Nouns, Adjectives, Verbs, Adverbs

B: Grammatical categories: Sentence types, Sentence complexity, Clause types, Clause structure, Noun phrases, Verb phrases, Other phrase types, Words classes, General

C: Figures of speech: Grammatical and lexical, phonological schemes, Tropes

D: Context and cohesion: Cohesion, Context' (Leech & Short 1997: 61-64)

Is een checklist wel zo relevant? Werkt die niet mechanische of zelf uniformiserende oordelen in de hand? Niet iedereen werkt net als Leech & Short met een checklist, maar andere richten zich op andere principes. Andere theoretici die de stijl indirect als een vertaalonderwerp bestuderen zijn Ton Anbeek en Arie Verhagen. In hun artikel *Over stijl* (Anbeek & Verhagen 2001) onderzoeken ze de mogelijkheid om stijl in literatuur te onderzoeken op een wetenschappelijk verantwoorde manier. Volgens hun is 'stijl als het DNA van een auteur' (Anbeek & Verhagen 2001: 2). In het onderzoek analyseren ze de stijl van twee fragmenten met een door Leech & Short gebruikte benadering. 'Een taalkundige karakterisering komt op zich neer op een ontleding van de tekst in termen van regels en categorieën die algemeen geldig geacht worden voor de taal waarin de tekst geschreven is'. (Anbeek & Verhagen 2001: 10)

In hun onderzoek leggen Anbeek en Verhagen fragmenten van Nederlandse schrijvers van Van der Heijden en Voskuil naast elkaar en pluizen ze dan op een aantal elementen uit. Anbeek en Verhagen trekken verschillende conclusies en stellen dat de stijlanalyse allereerst een verband tussen kenmerkende aspecten van het taalgebruik en kenmerkende aspecten van de inhoud van de tekst, niet primair tussen taalgebruik en auteur is. Ze concluderen dat een stijlanalyse juist dan succesvol is als die in staat is te demonstreren hoe in feite op het tekstuele microniveau (woorden, grammaticale constructies) bepaalde macrodimensies geproduceerd worden. (idem 23)

Ook zij opereren redelijk linguïstisch, maar hun checklist is korter en ze leggen meer nadruk op het inhoudelijke effect van stijl. Anbeek en Verhagen lijken meer op zinsniveau en duidelijk een grotere affiniteit met vertalen te hebben, ze zoeken het verschil tussen verschillende literaire stijlen op.

Ik ben het met Koster eens dat men bij de stijlanalyse van een literaire tekst zich het beste op het beschrijven van de effecten kan richten. Hier streef ik naar in dit hoofdstuk. De checklist die voor dit onderzoek relevant kan zijn houdt de volgende aandachtspunten in: de lengte van zinnen, dialect, dialogen en straattaal. De lengte en de moeilijkheidsgraad van de zinnen die de creativiteit en schrijversgedrag van Verhulst bepalen, het dialect dus het gebruik van het zware Vlaamse accent en het

beschaafd Nederlands om verschillende situaties te kunnen creëren, de dialogen en straattaal lijken op het eerste gezicht belangrijke punten voor de analyse.

2.2 De karakteriserende stijl van Verhulst

Leech & Short doen natuurlijk een goed voorstel voor de bestudering van stijl en geven ze blijk van inzicht in de problematiek van de analyse ervan. Ze komen echter ook uit op punten die je ook van anderen te weten kunt komen:

‘Sometimes the author’s identity is given away by some small detail reflecting a habit of expression or thought, and this seems to confirm that each writer has a linguistic ‘thumbprint’, an individual combination of linguistic habits which somehow betrays him in all that he writes. ‘(Leech & Short 2007: 10)

Daarmee komen Leech & Short uit bij een positie waarin de kant van de schrijver wordt gekozen, met een verwoording die erg veel lijkt op die van auteurs als die wijzen op de eigenheid van hun manier van schrijven, iets dat bijvoorbeeld de onlangs overleden Renate Dorrestein doet:

‘Iedere auteur heeft zijn eigen handschrift. Dat handschrift kan hoekig of zwierig zijn, barok of karig. Het stilistische handelsmerk van de een is de herhaling, van de volgende de mengeling van verheven en banale terminologie, en van de derde ironie, maar elke schrijver is in zekere zin net zo met zijn stijl opgescheept als met de kleur van zijn ogen’. (Dorrestein 2000: 151-2)

Wat wil dit zeggen voor Verhulst? Ook hij heeft zich uitgesproken over hoe hij schrijft. De informele en soms vulgaire woordenschat, en de simpele en pure beschrijvingen van gebeurtenissen en personages maken de verhalen van Verhulst levendig en kleurrijk. In zijn boeken maakt hij vaak gebruik van neologismen, suggestieve taal, vloeken, intertekstualiteit, realia en dialect. In een interview met Jan Erik Grezel (*Onze Taal* 2015) zegt hij zelf dit over zijn eigen stijl – in een notendop zijn het de cruciale elementen die zich voordoen:

‘Als iemand mij vraagt om een typische Verhulst-zin te schrijven, zou ik dat niet kunnen. Ik kan wel zeggen dat ik graag een grote vrijheid van zinsconstructie heb.’

‘Ik kan die taal kapotslaan en er iets nieuws van bouwen. Ik moet niet nastreven dat ik in het Nederlands schrijf, maar in het Verhulsts. Ik heb het recht woorden uit te vinden, zoals helaasheid. Mijn neologismen zijn duidelijk, neem ik aan. Maar ik kan er niet aan ontkomen dat dat Verhulsts een derivaat van het Nederlands is.’

‘Het moeilijkste is om een goed evenwicht te vinden. Als ik alleen nog maar fraaie zinnen te bieden had, zou ik me geen schrijver meer voelen maar een componist. Ik wil als schrijver ook iets te vertellen hebben.’

‘Ik word soms exotisch gevonden door Nederlanders, en zelfs door Vlamingen, maar ik gebruik wat mij ter beschikking staat.’

(*Onze Taal* 2015: 2-3)

Analoog aan de manier waarop Anbeek & Verhagen het aanpakken – zij citeren een zin van de Nederlandse schrijvers J.J. Voskuil en een zin van A.F.Th. Van der Heijden – laat ik hier een kort fragment uit het boek *De laatkomer* van Verhulst zien dat ik als typisch beschouw en representatief voor zijn manier van schrijven.

‘...Dus neen, er is geen alternatief. Alle bruggen zijn verbrand, mij rest geen weg terug. Eenmaal in het oudpeetjeshuis, altijd in het oudpeetjeshuis. Ik wist waar ik aan begon. Doch dat neemt niet weg dat, van alle aspecten eigen

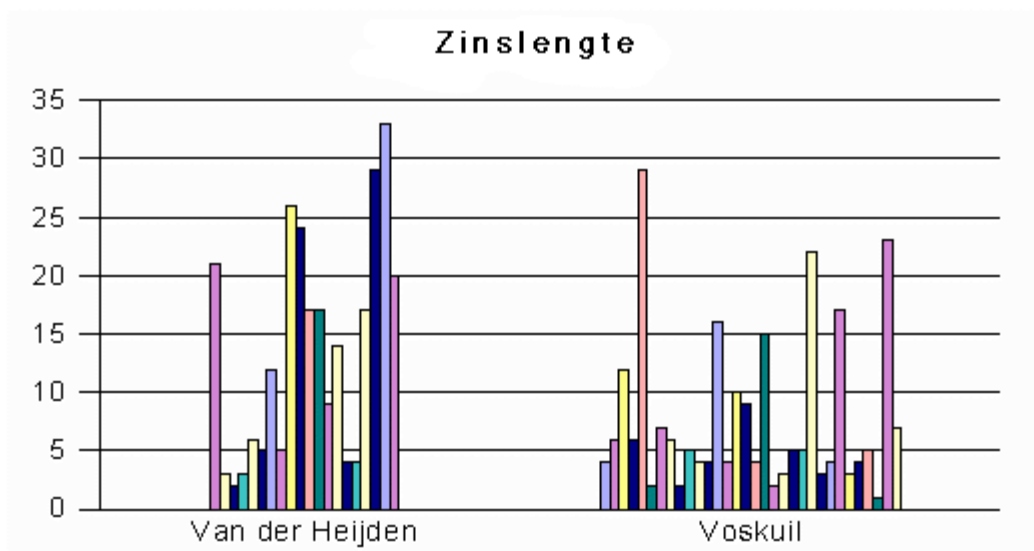
aan het geloofwaardig neerzetten van een compleet seniele senior, de moedwillige terugkeer naar de onzindelijkheid mij het lastigst valt. Het is vaak met tranen in mijn ogen geweest dat ik hier 's nachts mijn darmen binnenstebuiten perste. Een gebrek aan wilskracht kan mij de laatste maanden niet worden verweten, maar liggend in mijn eigen kleverige drek ben ik toch een aantal maal aan mijn onderneming beginnen twijfelen. Dat waren de zeldzame stonden waarin ik mij afvroeg: 'Is dit het allemaal wel waard? Ben ik toch niet een tikkeltje te ver gegaan?'

Ondertussen heb ik op die vragen mijn definitieve antwoord wel klaar. Gelukkig maar.'

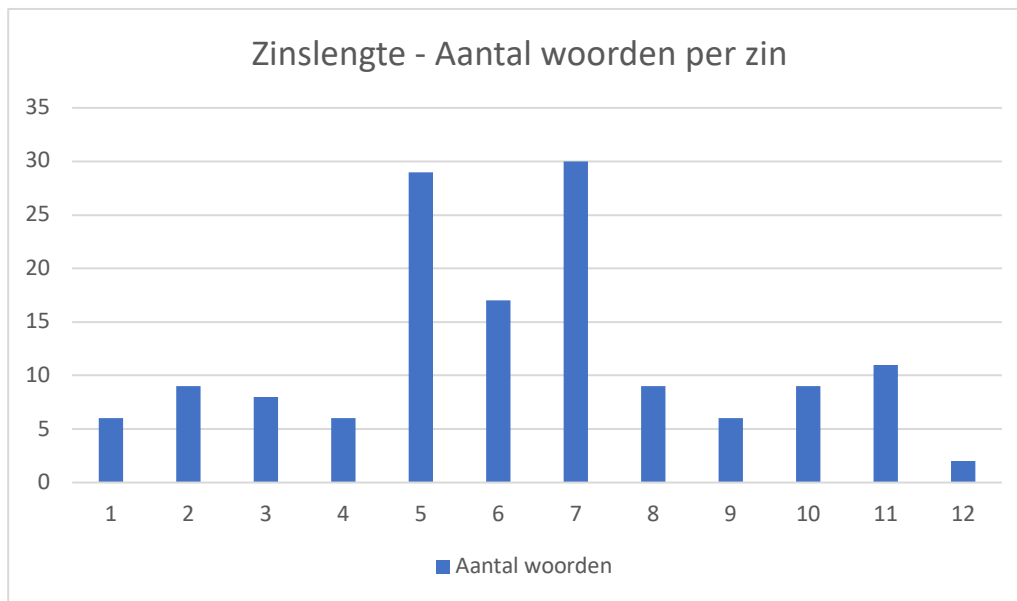
(Verhulst 2013: 7)

Dit fragment wordt geanalyseerd op dezelfde aandachtspunten van Anbeek en Verhagen met behulp van de bevindingen van Leech & Short. In hun onderzoek beginnen A&V met een grafiek van het aantal woorden per zin dus het bekijken van de zinslengte.

Hieronder de grafiek van Anbeek en Verhagen:

Hieronder de grafiek van het fragment van Verhulst waarin de aantal woorden per zin worden bekeken en gepresenteerd:

Elke balk betekent een hoofdzin, d.w.z. een stuk tekst beginnend met een hoofdletter en eindigend met een punt of vraagteken, en de hoogte van de balk geeft het aantal woorden in de desbetreffende zin aan; de grafiek laat de verschillen duidelijk zien.

Aan het begin van het fragment bereidt Verhulst de lezer voor op een belangrijke mededeling, met kortere maar krachtige zinnen. De eerste drie zinnen hebben een belangrijke rol, de eerste zin is een algemene uitspraak/ bevinding ('er is geen alternatief'), de tweede zin is een spreekwoord ('Alle bruggen zijn verbrand...') en de derde zin is een neologisme van Verhulst ('Eenmaal in het oudpeetjeshuis...') dat als een spreekwoord klinkt. Daarna komt de essentie van het fragment, drie lange zinnen met gebruik van formuleringen en het mooie omschrijven van een erge staat. Vanaf de achtste zin keert Verhulst terug naar de kortere zinnen waarmee hij het fragment afsluit. Dit fragment is karakteriserend voor het hele boek, hiermee creëert Verhulst en bepaalde sfeer, juist door de afwisseling van de zinslengten en het opvallend inzetten van ultrakorte zinnen. De compositie van de geciteerde tekst is de

opbouw van een gewone dialoog tussen twee mensen, dus Verhulst vertelt zijn verhaal op een vertrouwelijke manier alsof men dit verhaal in een kroeg zou horen van een vriend.

In tegenstelling tot het onderzoek van Anbeek en Verhagen worden er in dit hoofdstuk geen teksten met elkaar vergeleken daarom zal ik mijn bevindingen met die van Leech & Short aanvullen. In dit korte fragment gebruikt Verhulst complexe zinnen en woorden die verschillende associaties bij de lezer wekken. Er wordt gebruik gemaakt van bijzondere adjectieven ook in combinatie met zelfstandige naamwoorden: 'moedwillige terugkeer', 'geloofwaardig neerzetten', 'definitieve antwoord', 'onzindelijkheid'. De complexe zinnen en het gebruik van twee vragen aan het einde houden de lezer actief en het gevoel van een gesprek levendig.

Na het testen van verschillende opvattingen en methodes lijkt een combinatie daarvan het meest effectief en alomvattend zijn als het gaat over de analyse van de stijl van Verhulst omdat hij vaak bewust ook op woordniveau bezig is. Het belangrijkste is – wat Koster ook zegt - dat de vertaler keuzes maakt uit middelen die in zijn taal beschikbaar zijn en daarmee de intentie van de brontekst over te brengen en een evenwaardig beoogd effect tot stand brengen (Koster 2011: 3).

2.3 *Stijl als vertaalprobleem*

De bovengenoemde stijlelementen zijn verantwoordelijk voor het scheppen van de eigenheid en de sfeer in de verhalen. Stijl is een gevolg van de keuzes die worden gemaakt met het oog op een te bereiken literair effect. Het cruciale vertaalprobleem bestaat er dan uit dat de middelen gevonden moeten worden ten behoeve van een bepaald beoogd effect. Het vertaalprobleem ligt dus niet per se in de middelen of de effecten op zich, maar in de relatie tussen de twee (Koster 2011: 3).

Koster heeft de rol van de stijl - het technische vertaalprobleem - in het vertaalproces als volgt geformuleerd:

‘Een auteur maakt keuzes uit de mogelijke uitdrukkingsmiddelen van zijn taal om daarmee een bepaald literair of esthetisch effect te bereiken. Interpretatie van een tekst door een lezer (en dus een vertaler) draait om het (re)construeren van de tekstuele intentie in termen van de verhouding tussen middelen en stilistisch effect (op alle bovengenoemde functionele niveaus). De taak van de vertaler is vervolgens om keuzes te maken uit de mogelijke uitdrukkingsmiddelen van zijn taal om daarmee de intentie van de brontekst over te brengen en een evenwaardig beoogd effect tot stand brengen.’ (Koster 2011: 3)

Bij het vertalen van het werk van Verhulst ontstaan de meeste vertaalproblemen door zijn kenmerkende stijl. In dit fragment van het onderzoek worden er voorbeelden gegeven voor de vertaalproblemen. Deze voorbeelden werden verzameld tijdens het onderzoek uit de boeken *De helaasheid der dingen*, *De intrede van Christus in Brussel* en *De laatkomer*. Dit leidt tot de volgende vijf focuspunten en voorbeelden die nader worden bekeken en besproken in het volgende hoofdstuk.

1. Neologismen: 'helaasheid', 'eenmaal in het oudpeetjeshuis, altijd in het oudpeetjeshuis', 'gemaft gelijk een lijk'
2. Suggestieve taal: 'Het Pruimenlied', 'Neuken in de keuken' in *De helaasheid der dingen* tussen de ooms van Verhulst
3. Vloeken: gesprekken in *De helaasheid der dingen*
4. Intertekstualiteit: citaten uit liederen van Roy Orbison en Jaques Brel, citaten uit het volkslied
5. Realia: gerechten, geografische begrippen.

In een interview met Orsolya Réthelyi praat Verhulst over zijn schrijfgedrag en ook over het vertalen van zijn werk. (Réthelyi 2015: 2) 'Ik kak een beetje in mijn broek wanneer ik een vertaler te vrij zie worden' vertelt hij eerlijk. Hij benoemt ook dat hij veel te weinig vragen van vertalers krijgt en dat zou hij veranderen want niet alle vertalers kunnen zijn schrijfstijl aanvoelen. Op de vraag 'Heeft de vertaalproblematiek rondom je werken invloed op jou of op jouw schrijfproces?' antwoordt hij:

'Ja, wat mijn gebruik van nieuwe woorden betreft wel. Dat is iets wat ik altijd al graag gedaan heb en wat ik ook in mijn dagelijks taalgebruik doe. Ik vind het prettig om te puzzelen. Als ik Scrabble speel vind ik het ook geweldig om woorden te leggen die helemaal niet in het woordenboek staan. Als ze maar mooi zijn en als ik er maar een soort inhoud in kan leggen of uit kan halen. Dat is eigenlijk een heel mooie vrijheid die ik zou moeten bewaren en die waarschijnlijk ook deel uitmaakt van mijn eigenheid als schrijver. Daar moet ik voor vechten. Ik wil dat niet opgeven, maar het begint wel te knagen als je dan ziet dat ze er in al die talen toch maar zelf een eigen potje van maken.' (Verhulst 2015)

Verhulst ondersteunt in dit interview het belang van de bovengenoemde aandachtspunten. Hij benadrukt vooral zijn bezorgdheid als het om het vertalen van

zijn neologismen en scrabreuze taal gaat en accentueert het belang van het omgaan met zijn karakteriserende stijl en toon wat hij niet Nederlands of Vlaams maar 'het Verhulsts' noemt (*Onze Taal* 2015: 42).

Hoofdstuk 3.: Het bekijken van andere vertalingen

In dit hoofdstuk wordt bekeken hoe andere vertalers met de karakteriserende stijl van Verhulst zijn omgegaan. Daarom zijn twee boeken nader bekeken van Verhulst die in het Hongaars zijn vertaald: *De helaasheid der dingen* (vertaald door Szilvia Szita in 2010) en *De intrede van Christus in Brussel* (vertaald door Piroska Rozgonyi in 2014). Met behulp van artikelen uit Filter, het tijdschrift over vertalen zijn voor dit onderzoek de meest relevante voorbeelden uitgekozen: fragmenten met het gebruik van suggestieve taal, vloeken, realia, door een bepaald land/cultuurgebied gebruikte termen en fragmenten die de karakteriserende stijl – zwarte humor, sarcasme – van Verhulst laten zien.

3.1 Methodiek van analyse

In het hoofdstuk worden de karakteriserende voorbeelden in groepen verdeeld op basis van verschillende thema's. De bron- en doeltteksten zijn geciteerd en waar het nodig is een interlineaire vertaling toegevoegd zodat de Nederlandstalige lezers de analyse kunnen begrijpen. Het analyseren van vertaalde literatuur blijft een subjectieve zaak, hoe objectief mogelijk de vraagstelling of methodiek ook tracht te zijn. Wel is het mogelijk om de bevindingen zoveel mogelijk 'voor zichzelf' te laten spreken.

In 2015 verscheen een dossier op de website van het tijdschrift Filter met artikelen over Dimitri Verhulst (2015). De inhoud van dit dossier was een grote hulp voor dit onderzoek omdat er een vergelijking met andere talen en culturen werd gemaakt. In het dossier delen acht schrijvers hun bevindingen van Verhulst, steeds in een andere situatie. De artikelen van Sílvia C. Clérigo dos Prazeres (Dos Prazeres: 2015) en Saki Nagayama (Nagayama: 2015) waren het meest toepasselijk voor dit onderzoek. Dos Prazeres en Nagayama houden zich in hun artikelen bezig met de vertaalproblemen die door suggestieve taalgebruik en door dialect ontstaan.

Met behulp van het artikel van de Portugese vertaalster Sílvia C. Clérigo dos Prazeres (Dos Prazeres: 2015) werden de mogelijke vertaalproblemen gecategoriseerd. In haar artikel *'Het Pruimenlied': 'Het Kweeperenlied' of 'De Garage van de buurvrouw'? Scheldtaal en (seksueel) suggestieve taal in een Portugese vertaling van De helaasheid der dingen van Dimitri Verhulst* verzamelt ze de vertaalproblemen die ze tijdens het vertalen van *De helaasheid der dingen* is tegengekomen. Ze concentreert zich op het vertalen van het 'Pruimenlied' dus het suggestieve taalgebruik van Verhulst.

'Zou er gekozen worden voor een quasi- letterlijke vertaling of zou men een meer cultureel bemiddelde vertaling proberen te vinden? Het 'Pruimendlied' is de ex libris van het boek die door Verhulst weer bekend en actueel is gemaakt. De twee kunnen niet langer los van elkaar gezien worden. Als je 'Pruimenlied' googlet, kom je uit bij *De helaasheid der dingen*. Dit is een suggestief lied met grof taalgebruik waarvan het eerste deel wordt gezongen toen Sylvia, de rijke en jonge nicht van Dimitri voor het eerst naar het café gaat met de dronken ooms en Dimitri. Het tweede deel komt aan het einde van het boek ter sprake, wanneer Verhulst zijn grootmoeder in het verzorgingstehuis bezoekt. Zij was de enige die het lied nog kende.' (Dos Prazeres: 2015)

Hieronder worden de voorbeelden verzameld: er wordt de brontekst (de tekst van Verhulst) en de doelttekst (de Hongaarse vertaling) geciteerd en als het nodig is voor de analyse wordt er een interlineaire vertaling gemaakt.

3.2 De helaasheid der dingen

3.2.1 Over de roman

De helaasheid der dingen betekende de doorbraak in de carrière van Dimitri Verhulst. Het boek is een verhalenbundel met autobiografische elementen uit de jeugd van Verhulst. Er worden meerdere thema's besproken, onder andere vader-zoonrelatie, alcoholgebruik en dorpsleven.

Het boek verscheen in 2006 bij Uitgeverij Atlas Contact. Van deze klassieker werden meer dan 200.000 exemplaren verkocht, verscheen in meer dan twintig talen, werd verfilmd en werd met de Gouden Uil Publiekprijs bekroond. De Hongaarse vertaling verscheen in 2010 bij de uitgeverij Európa. Het boek werd in recensies van bekende culturele media positief ontvangen. (Lavicska: 2010)

3.2.2 Suggestief taalgebruik & vloeken

Voorbeeld 1. – ‘Het Pruimenlied’

‘Het Pruimenlied’ wordt door Dos Prazares beschreven als ‘de ex libris van het boek die door Verhulst weer bekend en actueel is gemaakt’. (Dos Prazares: 2015) De eerste strofe leert de lezer kennen in het begin van het boek en het tweede deel pas aan het einde, wanneer Dimitri zijn grootmoeder in het tehuis bezoekt. Zij was de enige die het tweede deel van het lied nog kende.

Brontekst:

‘Het wonder is geschied, mijn pruim is nat en ’t regent niet.’ (Verhulst 2006: 28)

‘Het begon toen ik uw fluit in mijn orkestbak liet.’ (Verhulst 2006: 193).

Doeltekst:

‘Ki látott még ilyet, nedves a likam, pedig eső se esett.’ (Verhulst 2010:28)

‘Ha nedves is, nem csoda, egy legény a furulyáját bédugta.’ (Verhulst 2010:188).

De interlineaire vertaling:

‘Wie heeft zoiets gezien, mijn gat is nat, terwijl het niet regende.’

‘Dat het nat is is geen wonder, een jongeman heeft er zijn fluit ingestopt.’

Woorden zoals : ‘likam’ - ‘mijn gat’, ‘legény’ - ‘jongeman’ , ‘bédugta’ - ‘ingestopt’ suggereren dat de vertaler, Szilvia Szita voor een ouderwets taalgebruik heeft gekozen dat nog steeds op het platteland en in kleinere dorpen in Hongarije gebruikt wordt. Dit wil zeggen dat het lied als een volkslied overkomt waardoor de sfeer van een plattelandsgemeenschap voelbaar is. Dit gevoel kan bij de lezer verkeerd overkomen omdat de kans bestaat dat het lied verkeerd geplaatst wordt, i.p.v. een klein dorp in België, op het Hongaarse Platteland.

De suggestieve eigenschappen van het lied komen in de Hongaarse vertaling terug behalve bij de vertaling van ‘mijn pruim’ waarvoor de vertaler en minder

creatieve vertaling heeft gekozen ('mijn gat'). Bij een lied is ritme een belangrijk aspect. En in de Hongaarse vertaling werd er geen aandacht aan het rijmende einde besteed.

Het tweede gebruikte artikel werd door Saki Nagayama geschreven - *Het ontstaan van Spijtige dagen. De helaasheid der dingen in het Japans* - en gaat over de vertaalproblemen die ze tijdens het vertalen van het boek *De helaasheid der dingen* in het Japans is tegengekomen (Nagayama : 2015). De Japanse en Hongaarse taal hebben niet zo veel met elkaar te maken als taal maar tijdens het bekijken van de door Nagayama genoemde vertaalproblemen heb ik interessante oplossingen aangetroffen.

Voorbeeld 2. - Neuken in de keuken

Het volgende relevante fragment dat van de door Nagayama benoemde vertaalproblemen werd uitgekozen houdt de uitdrukking 'neuken in de keuken' in. Het advies van Verhulst voor Nagayama was om een Japans woord te zoeken dat met het Japanse woord voor 'neuken' rijmt maar uiteindelijk koos ze ervoor om de zin letterlijk te vertalen en in een voetnoot uit te leggen omdat de lezers het anders toch niet zouden begrijpen (Nagayama: 2015). In de brontekst komt de uitdrukking 'neuken in de keuken' niet letterlijk terug maar de volgende dialoog suggereert het voor de lezer. In de brontekst is de laatste zin gecursiveerd omdat de schrijver duidelijk wilde maken dat het om het rijmen van de twee woorden (neuken-keuken) gaat:

Brontekst:

'Dat is het nu, Kleine,' zei onze Potrel. 'Dat is nu wat?' 'Poepen! Neuken!' *In gedichten deden ze dat altijd in de keuken.*' (Verhulst 2006: 39).

Doeltekst :

'- Na látod, így csinálják – világosított fel Potrel.

- Mit?

-Hát a dugást. A baszást. Fura, a versekben az ilyesmit mindig a konyhában intézték el.' (Verhulst 2010: 40)

De interlineaire vertaling:

'Zie je toch, zo doen ze het – lichtte me Portel in.

– Wat?

– Het neuken. Het wippen. Raar, in de gedichten hebben ze dit soort dingen in de keuken geregeld.'

In de Hongaarse vertaling van Szilvia Szita verdwijnt de cursivering, de rijm daarmee de essentie van de korte dialoog. Het lijkt alsof de Hongaarse vertaler deze uitdrukking niet herkende. Ze heeft de dialoog op basis van de brontekst letterlijk vertaald en de cursivering weggelaten. Het gebruik van een voetnoot zou een oplossing kunnen zijn, wat Nagayama gebruikt in haar vertaling in het Japans.

3.2.3 *Realia*

Voorbeeld 3. - Reetveerdegem

Nagayama licht ook het volgende voorbeeld de naam van het dorpje uit waar het verhaal zich afspeelt, Reetveerdegem (Verhulst 2006: 11).

‘Het dorpje heet zo omdat het een combinatie is van schoonheid en lelijkheid en omdat de auteur het poëtisch vindt klinken. Ik heb dit in het nawoord uitgelegd, omdat ik dacht dat lezers zich dit zouden afvragen. Ik streef er altijd naar zo veel mogelijk vragen van lezers vooraf te beantwoorden, zodat ze na het lezen niet vol zitten met kleine vragen maar gewoon kunnen nagenieten van het verhaal zelf.’ (Nagayama: 2015)

In de Hongaarse vertaling staat ‘ons dorpje in het Noorden van België’ (Verhulst 2010: 11). Dit geografische begrip wordt als een reale beschouwd omdat het specifiek voor een bepaald land of cultuurgebied is (Grit 2010: 191) maar omdat het een door Verhulst verzonnen naam is zou de vertaler een fictieve plek in het Hongaars kunnen bedenken, een naam die Nederlands klinkt en iets schunnigs in het Hongaars betekent. De vertaler heeft voor een omschrijving gekozen. Een nadeel van het gebruik van omschrijving is dat het moeilijk is om het op natuurlijke wijze in te passen in de tekst, en precies dat gebeurt hier. (Grit 2010: 193)

Voorbeeld 4. – Hollands/Nederlands/Vlaams

Bij dit voorbeeld gaat het om drie verschillende benoemingen van bevolkingsgroepen. In het Hongaars is er geen verschil tussen de benoemingen 'Hollands' en 'Nederlands' daarom gebeurt er in de vertaling een verschuiving door het taalsysteem.

Brontekst:

'Die mensen praatten nog maar net een mondje Nederlands, in zekere zin beter dan wijzelf. Hun Nederlands was proper. Om niet te zeggen: Hollands.'
(Verhulst 2006: 81)

Doeltekst:

'A jövevények még csak most tanulták a nyelvünket, de azt a keveset, amit tudtak, helyesebben használták, mint mi. Tiszta flamandot beszéltek. Hollandot, hogy pontosak legyünk.'
(Verhulst 2010: 81)

De interlineaire vertaling:

'De vreemdelingen waren net onze taal aan het leren maar de weinig die ze wisten konden beter gebruiken dan wij. Ze praatten proper Vlaams. Nederlands om precies te zijn.'

Het gebruik van de woorden 'Vlaams' en 'Nederlands' zonder uitleg kan een verwarring bij de Hongaarse lezer veroorzaken. In dit geval mogen deze benoemingen als realia beschouwd worden vanwege hun onbekendheid in de doelcultuur. Diederik Grit onderscheidt met betrekking tot realia drie doelgroepen: absolute leken, geïnteresseerden met voorkennis en deskundigen. (Grit 2010: 191) De lezers van dit boek vallen in de categorieën absolute leken en geïnteresseerden met voorkennis, om deze reden zou het uitleg van het gebruik van 'Vlaams' en 'Nederlands' van belang zijn.

3.2.4 *Het zware Vlaamse accent*

Voorbeeld 5. – Gesprek met de politieagent

In zijn artikel licht Nagayama het belang van het nawoord in het Japans uit en bespreekt de reden van het gebruik van een bepaald Japans dialect.

‘Het is belangrijk om een goed nawoord te kunnen schrijven. In Japan is het namelijk de gewoonte dat de vertaler deze taak op zich neemt bij de publicatie van een buitenlandse roman. Dingen die je in de tekst niet hebt kunnen uitleggen, omdat de vertaling anders te lang en onoverzichtelijk zou worden, kunnen hierin alsnog worden uitgelegd. In mijn vertaling van *De helaasheid der dingen* heb ik in het nawoord ook toegelicht waarom de personages Kansai-dialect spreken; om het zware Vlaamse accent te onderscheiden van het beschaafd Vlaams-Nederlands, hebben de redactrice en ik besloten om het Kansai-dialect te gebruiken – het dialect dat ik in mijn jeugd zelf heb gesproken en goed beheers – zodat de gesprekken niet onnatuurlijk klinken. Omdat het zachter klinkt dan het oorspronkelijke Vlaamse dialect, lijken de personages in de Japanse editie wel iets minder luidruchtig.’ (Nagayama: 2015)

Om dezelfde sfeer te kunnen creëren – ook in de Hongaarse vertaling – is het gebruik van bepaalde verbale kenmerken van groot belang. De vertaler krijgt de kans bij het vertalen van dialogen om een verschil te kunnen maken tussen het beschaafd Vlaams-Nederlands en het zware Vlaamse accent. Om dit verschijnsel te kunnen laten zien heb ik een dialoog tussen een politieman en de oma van Verhulst uitgekozen.

Brontekst:

‘Goedemiddag, mevrouw. Bent u de moeder van Karel Verhulst? (...) Ik moet u spijtig genoeg medelen dat uw zoon in zeer kritieke toestand is afgevoerd naar het hospitaal.’

‘Hebt gij het nu weer over de toestand van mijn jongens. Is er werkelijk niks anders waarmee gijluiden zich kunt bezig houden op het commissariaat? Kritiek, zegt ge? Kritiek? Houd uw kritiek maar voor uw eigen kinderen, als ge die hebt! Kijk eens hier, beste vriend, onze Karel heeft zijn leven gebeterd en is momenteel aan het koersen op zijn vélo.’

‘Ik vrees ervoor, mevrouw, uw zoon is een klein uurtje geleden weggebracht met een delirium tremens.’

‘Zijt ge daar nu weer met uw Latijn. Dat is altijd hetzelfde met u. Als gij per se Latijn wilt spreken dan moet ge maar sigaren gaan roken met de pastoor, hij zal content zijn van u eens te zien. Keert naar hier maar eens terug als ge mensentaal hebt leren spreken want ik heb geen goesting om nog vijf tellen naar uw gezever te luisteren.’ (Verhulst 2006: 69-70)

Doeltekst:

‘- Jó napot, asszonyom! Ön Karel Verhulst édesanyja? (...) Sajnálattal közlöm, hogy fiát kritikus állapotban kórházba szállították.

- Megin’ kezdi? Nincs jobb dolguk az őrsön, mint hogy a gyermekeimet fitymálgassák? Még hogy kritikus állapot! Kritizálja a saját gyerekeit, má’ ha egyáltalán vannak, az enyimeket viszont hagyja békén! Karel elhatározta, hogy végre megjavul, most is épp egy bicikliversenyen van.

- Asszonyom, sajnós a fiát alig egy órával ezelőtt delirium tremensszel kórházba szállították.

- Má’ megin’ ezek a latin szavak! Hát hiába beszél magának az ember? De ha annyira latinul akar diskurálni, menjen el a tisztelendő úrhoz, szívjon el vele egy-két szivart, az biztos örül majd magának! Ide viszont csak akkor jöjjön, ha má’ rendesen el tudja mondani, mit akar, mer’ én többször nem hallgatom végig a hadoválását!’

In de Hongaarse vertaling gebruikt de vertaler apostrof om het verschil tussen de twee sprekers aan te geven. De apostrof geeft in dit geval aan dat een of meer letters in een woord zijn weggelaten. Tegenwoordig wordt de apostrof in het huidige Hongaars zelden gebruikt en het is karakteriserend voor het taalgebruik van het Platteland en kleinere dorpen. Deze microstructurele verschuivingen geven voor de lezer aan dat er een verschil in het register tussen de twee sprekers is en oefenen invloed op de tekst als geheel, de macrostructuur uit. Zo kunnen bijvoorbeeld bepaalde semantische en stilistische verschuivingen van invloed zijn op de karaktertekening van een personage (van Leeuwen-Zwart 2010: 227-228).

Voorbeeld 6. - Gesprek met Sawasj en Mehti

In het volgende fragment leert de Verhulst familie de bewoners van het huis kennen die een televisietoestel hebben bemachtigd. De bewoners komen uit Iran en het gesprek tussen hun gaat als volgt:

Brontekst:

'Wij zijn van Iran.'

'Iran? Serieus? Iran gisteren nog op televisie.'

Iran was elke dag op televisie. Maar waar het exact lag wisten we niet. Het enige probleem waar we nu mee zaten opgescheept was onze taal. Die mensen praatten nog maar net een mondje Nederlands, in zekere zin beter dan wijzelf. Hun Nederlands was proper. Om niet te zeggen: Hollands. Nu zouden wij zelf accentloos moeten praten, en ons moeten beperken tot enkele eenvoudige woorden per zin.

'Jij Roy Orbison kennen?' vroeg onze Herman.

'Neen. Is hij van België?'

'Neen. Roy Orbison Amerikaanse zanger zijn. Texaanse zanger in feite. "only the Lonely" grote hit van hem. Alleen de allenen. Vrouw dood in ongeluk. Boem. Kinderen dood in brand. Krak. Vwoef. Snappie? Nu Roy weer zingen. Straks op teevee. Om negen uur. Jij dan aanzetten dank u?'

We keken rond. Op tafel lagen woordenboeken, Engelse en Belgische kranten, en dichtbundels.

'Gij gestudeerde man zijn? Poëzie lezen amai.'

'Ik leer gedichten vanbuiten, om het ritme van het Nederlands in mij op te nemen.'

'Ritme opnemen?'

De vrouw moest lachen. Mekka smolt.

(...)

‘Wij pintje bier meegebracht. Wij toch niet met lege handen komen. Jullie pintje bier mogen drinken van godsdienst? (...) Wij uit flesje drinken. Is echt Belgisch, very typisch, uit flesje drinken.’ (Verhulst 2006: 81-82)

Doeltekst:

‘- Iránból jöttünk.

- Iránból? Tényleg? Iránt tegnap mutatták a tévében.

Iránt akkoriban minden nap mutatták a tévében. Nem mintha tudtuk volna, pontosan hol keressük a térképen.

Már csak a nyelvi akadályokat kellett leküzdeni. A jövevények még csak most tanulták a nyelvünket, de azt a keveset, amit tudtak, helyesebben használták, mint mi. Tiszta flamandot beszéltek. Hollandot, hogy pontosak legyünk. Ha tehát meg akartuk érteni egymást, mi sem beszélhattünk tájszólásban, és a mondatainkat néhány egyszerű szóra kellett korlátoznunk.

- Te ismerni Roy Orbison? – érdeklődött Herman bácsi.

- Nem. Belga?

- Amerikai. Jobban mondva texasi. “Only the Lonely”, nagy sláger. Csak aki magányos. Feleség balesetben meghalni. Bumm! Gyerekek tűzben. Sss! Érted? Roy újra énekelni. A tévébe’. Ma este kilenckor. Te tévét akkor bekapcsolni? Kösz.

Körülnéztünk. Az asztalon szótárak, angol és belga újságok meg verseskötetek heverték.

- Te járni egyetemre? Verseket olvani? Ejha!

- Igen, költeményeket tanulok, hogy magamba szívhassam a holland nyelv ritmusát.

- A ritmust? Magadba szívni?

A felesége elnevette magát. A Kába kő is meglágyult volna.

(...)

- Ööö... mi hozni egy kis sört. Nem üres kézzel jönni. Nektek vallás nem tiltani inni? (...) Mi üvegből inni. Belga szokás, *very* tipikus. (Verhulst 2010: 81-82)

Hoe Verhulst het verschil tussen de twee partijen laat zien is van groot belang voor de sfeer van de situatie. De ooms van Dimitri proberen hun zware accent los te laten en een geconstrueerde taal te gebruiken die de slechte grammatica van een buitenlander wordt geacht te suggereren. Globaal gezien belandt de Hongaarse lezer in dezelfde sfeer omdat de vertaler duidelijk aangeeft dat de ooms hun dialect gedwongen hebben veranderd. De vertaler gebruikt de onbepaalde wijs – zoals in de brontaal –, de onpersoonlijke vorm van werkwoorden.

Voorbeeld 7. – De te eerlijke Dimitri

In hoofdstuk tien vertelt Verhulst een verhaal over zijn eigen leven, over de geboorte van zijn kind.

Brontekst:

‘Ik ga een wandelingetje maken,’ zei ik, ‘een fris luchtje scheppen.’ (...)

‘Uw vrouw heeft een ontsluiting van zoveel centimeter, als ik u was zou ik die wandeling niet te lang rekken, als u tenminste de geboorte niet wil missen.’

‘Ze is mijn vrouw niet, we zijn niet getrouwd. Staat hier ergens een sigarettenautomaat?’

‘Meneer, dit is een hospitaal. Ziet u ons hier al sigarettenautomaten plaatsen?’

Trut. Geit. Er stonden wel cola-automaten in de gangen. Was dat geen vergif misschien?

Aan de hoofdingang stond gelukkig een kankerpatiënt, die hebben meestal sigaretten bij de hand.’ (Verhulst 2006: 166)

Doeltekst:

'- Járok egyet - mondtam a nővérnek. – Szippantok egy kis friss levegőt. (...)

- A felesége már ennyi meg ennyi centiméterre kitágult, ne menjen messzire, ha nem akar lemaradni a szülésről!

- Nem a feleségem, nem vagyunk házasok. Lehet itt valahol cigit venni?

- Uram, ez egy kórház. Ön szerint helyénvaló volna, ha cigarettát is árulnánk?

Hülye piccsa. Kólát bezzeg bármelyik automatából lehet venni! Az talán nem méreg?

A főbejáratnál belebotlottam egy rákos betegbe – az ilyeneknél szerencsére mindig van cigi. (Verhulst 2010: 162)

Het personage – Verhulst – voert een neerkijkend maar eerlijk gesprek met de zuster dat bepalend is voor de sfeer van dit hoofdstuk. Verhulst wil geen vader worden, hij wil van zijn vrouw af en dat toont hij met zijn woorden.

3.3 De intrede van Christus in Brussel

3.3.1 Over de roman

Het volgende boek dat nader bekeken zal worden is *De intrede van Christus in Brussel* (Verhulst: 2011) en het werd in 2014 in het Hongaars vertaald door Piroska Rozgonyi. Het boek gaat over de voorbereidingen van het bezoek van Christus in Brussel. Dit boek heb ik voor het eerst in het Hongaars gelezen toen ik klaar was met mijn Bachelor opleiding en de Nederlandse brontekst pas vorig jaar. Tijdens het lezen van de Hongaarse vertaling zijn me dingen opgevallen; met name het gebruik van typische Hongaarse woorden, gerechten en citaten in een boek dat zich in Brussel afspeelt. Toen had ik nog geen vertaalopleiding gevolgd, dus ik heb het puur met het oog van een leek gelezen. In dit hoofdstuk zullen de opgevallen stukken nader worden bekeken met behulp van de brontekst.

In dit boek heeft het gebruik van suggestieve taal en vloeken geen prioriteit daarom werden er paar karakteriserende realia uitgekozen en bekeken. De uitgekozen voorbeelden werden in verschillende groepen verdeeld op basis van thema. Bij elk voorbeeld werd er ten eerste uit de brontekst geciteerd, ten tweede de Hongaarse vertaling geciteerd en ten slotte werd er een interlineaire vertaling gemaakt van de Hongaarse versie in het Nederlands.

3.3.2 *Realia*

Voorbeeld 8. - Onze Lieve Vrouw Van Vlaanderen

Brontekst:

'...waren er maar weinig die 'Onze Lieve Vrouw Van Vlaanderen' konden neuriën. Laat staan dat zij het zongen in het Nederlands. (...Onze Lieve Vrouw Van Vlaanderen: het magnum opus van componist Lodewijk De Vocht...)' (Verhulst 2011: 58).

Doeltekst:

"...közülük is csak kevesen tudnák eldalolászni a "Boldogasszony Anyánk"-at. Pláne nem hollandul. (...*Flandriai Boldogasszony Anyánk*: Lodewijk De Vocht zeneszerző...) (Verhulst 2014: 58).

Zonder de Hongaarse taal te kennen is het zichtbaar dat de vertaler niet consequent met de reale 'Onze Lieve Vrouw Van Vlaanderen' omgaat. Ze gebruikt binnen één zin eerst zonder de 'Van Vlaanderen' toevoeging niet, en daarna wel.

Voorbeeld 9. – Zomerkermis

Het volgende voorbeeld gaat om het vertalen van het woord 'zomerkermis' (Verhulst 2011: 68), in de Hongaarse vertaling 'nyári búcsú' (Verhulst 2014: 69). Het Hongaarse woord 'búcsú' betekent letterlijk 'afscheid' en heeft een religieuze connotatie. Het verwijst naar aflaat en dat is 'de kwijtschelding voor God van een tijdelijke straf voor zonden die reeds wat hun schuld betreft uitgewist zijn; de christengelovige, die in de goede gesteltenis is en aan zekere en welomschreven voorwaarden voldoet, verkrijgt deze door de hulp van de Kerk, die als bedienares van de verlossing de schat van genoegdoening van Christus en de Heiligen gezagvol beheert en aanwendt.' (Codex Iuris Canonici). De 'búcsú' vindt plaats in augustus en het wordt met markten vervolgd. In de moderne tijden is de betekenis van het begrip

veranderd naar een soort kermis maar door de katholieke connotatie van het wordt kan in de doelcultuur naar verwarring leiden.

Voorbeeld 10. - Gerechten, eten en drinken

Brontekst:

'... ik rook reeds de beignets, de wafels, de smoutebollen...' (Verhulst 2011: 68)

Doeltekst:

'...én máris orromban éreztem a lángos, a gofri és a vattacukor illatát.'
(Verhulst 2014: 69).

De interlineaire vertaling :

'...ik voelde de geur van de lángos, de wafels en de suikerspin in mijn neus.'

Lángos is een Hongaarse snack, een gefrituurd deeg dat belegd wordt met tejföl (soort crème fraîche), kaas, knoflookolie etc. en het wordt in buffetten bij de zwembad of bij het Balatonmeer verkocht. Dus een typisch Hongaars sociaal-cultureel begrip. Naar mijn mening probeerde de vertaler gebruik maken van adaptatie waardoor het resultaat te naturaliserend werd. In de brontekst staan typische Belgische gerechten die een functie hebben om een typisch Belgisch tafereel te beschrijven dat door opvallende microstructurele verschuivingen, eigenlijk details zoals het gebruik van lángos de sfeer van de situatie kan aantasten. Ondanks het feit dat de vertaler probeerde gerechten te gebruiken die in Hongarije tijdens een kermis gegeten kunnen worden is het voor de lezer verwarrend dat de typische Hongaarse gerechten door een Vlaams karakter gebruikt worden.

Voorbeeld 11. - Gerechten, eten en drinken

Brontekst:

‘Voor mij waren en bleven zakouskis ordinaire boterhamtippen, ik verkoos een kleinigheid boven een tapa, en een smoothie was meer noch minder dan een tot pulp geknepen komkommer.’ (Verhulst 2011: 107)

Doeltekst:

‘Nekem a “mozzarellás bruschetta” mindig is melegszendvics volt és az is marad, én jobban szeretem az egyszerű ropit, mint a “tapas”-nak nevezett falatokat, és szerintem a “smoothie” sem más mint egy péppé darált uborka...’ (Verhulst 2011: 109).

De interlineaire vertaling:

‘Voor mij de ‘bruschetta met mozzarella’ was en bleef altijd een tosti, ik verkoos de simpele stengels boven de zogenaamde ‘tapas’, en volgens mij is de ‘smoothie’ niets anders dan een tot pulp geknepen komkommer.’

Het eerste wat opvalt is het gebruik van aanhalingstekens in de vertaling. Het gaat om woorden die ook in de Hongaarse taal bestaan en worden gebruikt waardoor de aanhalingstekens een exotiserend gevoel aan de lezer geven. Waarom de vertaler van ‘zakouskis’ – borrelhapjes uit de Russische keuken – ‘bruschetta met mozzarella’ heeft gemaakt en waarom werd er van ‘kleinigheid’ ‘egyszerű ropi’ – dunne zoute stengels – gemaakt is maar de vraag.

Voorbeeld 12. - Geografische begrippen

Geografische begrippen zoals straatnamen kunnen als vertaalproblemen optreden. Brussel is de stad waar het verhaal zich afspeelt en de volgende zin laat het zien hoe de vertaler ermee omging:

Brontekst:

‘... het Poelaertplein, de Regentschapstraat, de Zavel, het Koningsplein.’
(Verhulst 2011: 95)

Doeltekst:

‘...a Poelaert térről a Regentschap utcán a Király térre...’ (Verhulst 2014: 97).

De vertaling is niet consequent omdat de eerste twee namen niet maar de derde wel vertaald wordt. ‘De Zavel’ – het historische hart van Brussel – wordt weggelaten. Weglating kan uitgevoerd worden wanneer de denotatie voor de doelgroep irrelevant is (Grit 2010:193) en dit geval is het niet irrelevant omdat er wordt beschreven welke route Jezus zal nemen als hij in Brussel aankomt.

Andere voorbeelden laten ook zien dat dit in het hele boek voorkomt:

Avenue Charles Quint (p.37) – Charles Quint fasor (p.37)

Place des Palais (p.33) – Palota tér (p.33)

Stoofstraat (p.52) – Stoof utca (p.53)

Van Gaverstraat (p.88) – Van Gaver utca (p.89)

Grote Markt en het Beursplein (p.150) – Nagypiac tér és Tózsde tér (p.153)

3.3.3 Intertekstualiteit

Voorbeeld 13. – Gecursiveerde teksten – Handhaving van citaat

In de brontekst zijn er meerdere citaten die gecursiveerd staan. De voor mijn onderzoek relevante citaten staan in het Frans. Door de cursivering geeft de schrijver duidelijk aan dat er sprake is een intertekstueel element. De aanwezigheid van het vreemde element veroorzaakt een vertaalprobleem.

'Nous sommes des passeurs, nous avons besoin des mots des autres' (Verhulst 2011: 17)

'Et nous donnant un peu de rêve pour que les hommes soient contents' (Verhulst 2011: 71)

De vertaler kiest eerst voor exotiseren, dat betekent de handhaving van de oorspronkelijke linguïstische context (Holmes 2010: 185). Van de brontekstlezer kan het verwacht worden dat hij/zij de Franse taal (deels) spreekt/verstaat omdat Frans naast Nederlands en Duits een van de officiële talen van het land is. In tegenstelling tot de brontekstlezer kan het van de Hongaarse doeltekstlezer niet verwacht worden dat hij/zij Frans spreekt/verstaat en een citaat van Jaques Brel is ook niet vanzelfsprekend voor een geïnteresseerde Hongaarse leek.

Voorbeeld 14. - Gecursiveerde teksten – Vertaling van citaat

Het tweede voorbeeld laat zien dat de vertaler bij het volgende gecursiveerde citaat wel voor een vertaling heeft gekozen.

'Duo de langoustine et homard en carpaccio á la citronnelle; Limande aux petit gris de Namur, fin bouillon aus lentins de chêne et á la ciboulette chinoise; Saint-Jaques poêlées aux lentilles vertes du Puy, roulade de concombre aux huitres plates de Colchester, Poule faine á la fine champagne et sa garniture hivernale...' (Verhulst 2011: 62)

'Langusztá és homár kettőse citromfüves carpaccióval; Namuri lepényhalacsákák; Illatos fűfűlgombaleves kínai metélőhagymával; Szent Jakad-kagyló grillezve, zöld lencseágyon;

Colchesteri osztriga göngyölt kígyóuborkával; Pezsgóben párolt jérce paszternákpürével...
(Verhulst 2014: 62)

Voorbeeld 15. - Brabançonne, het Belgisch volkslied

Brontekst:

'...vol eendrachtszin ten heldendood gereed,' (Verhulst 2011: 96)

Doeltekst:

'...csatára, nemzetem, halál vagy győzelem!' (Verhulst 2014: 98)

In de brontekst staat een citaat uit de Brabançonne, het nationaal volkslied van België. De eerste versie van het volkslied werd in 1830 geschreven maar de huidige Nederlandse versie werd pas in 1938 officieel goedgekeurd. De vertaler heeft voor een citaat uit het gedicht *Veszett csaták, csufos futások* van Sándor Petőfi gekozen als de vertaling van een citaat van het Belgisch volkslied. Dit gedicht werd in 1848 geschreven door een van de bekendste Hongaarse dichters die een sleutelfiguur in de Hongaarse revolutie van 1848 was. De vertaler heeft voor een naturaliserende adaptatie gekozen – met gebruik van een bestaand gedicht – waar er eerder sprake is van een vertaling van functie dan van de taalinhoud (Grit 2010: 193).

Voorbeeld 16. - De Vlaamse Leeuw, het volkslied van de Vlaamse gemeenschap

Brontekst:

'Wee hem dus, en ik zing die hele clownerie nu na, die vals en vol verraad, de Vlaamse Leeuw komt strelen en trouweloos hem slaat...' (Verhulst 2011: 121)

Doeltekst:

'Jaj a könnyelműnek, hogy ezt a marhaságot idézzem, ki a Flamand Oroszlánt gazul, hamis szívvel, hűtlenül megüti...' (Verhulst 2014: 123)

Bij dit citaat heeft de vertaler voor woordelijke vertaling gekozen. Door de leenvertaling is de boodschap van het citaat duidelijk maar van de doeltekstlezer kan het niet verwacht worden dat de oorsprong van het citaat herkend wordt.

3.4 Samenvatting en antwoord op de eerste onderzoeksvraag

Na het analyseren van het vertaalgedrag van Szita en Rozgonyi op gebied van de relevante karakteriserende elementen van Verhulst kan de eerste onderzoeksvraag beantwoord worden. De vraag was de volgende: Welke stilistische vertaalproblemen zijn de twee vertalers (Szilvia Szita, Piroska Rozgonyi) tijdens het vertalen van de boeken *De helaasheid der dingen* en *De intrede van Christus in Brussel* tegengekomen en hoe hebben ze die opgelost? Is daar lering uit te trekken, en zo ja, welke?

Samenvattend kan het vastgesteld worden dat beide vertalers geen duidelijke vertaalstrategieën hanteren. De vertaler van *De helaasheid der dingen*, Szilvia Szita heeft globaal gezien de essentie van het verhaal weergegeven maar door verschuivingen in de kleine details, bijvoorbeeld bij voorbeeld 1, 2, en 3 wordt de sfeer, het personagebeeld en daardoor ook de macrostructuur aangetast.

De vertaler van *De intrede van Christus in Brussel*, Piroska Rozgonyi gebruikt de vertaalstrategieën inconsequent en soms lijkt het alsof ze überhaupt geen andere vertaalstrategie hanteert dan een impulsieve, intuïtieve. Naturaliseren, exotiseren, adaptatie en verschuivingen zijn karakteriserend op het vertaalgedrag van Rozgonyi: het zijn wel degelijk 'strategieën' natuurlijk, maar ze zijn op allerlei punten tegenstrijdig met elkaar.

Als vertaler van Verhulst zou bijgevolg meer aandacht besteed moeten worden aan het vertalen van de bovengenoemde voorbeelden, de sfeerbepalende onderdelen zoals realia, intertekstualiteit en de karakteriserende Verhulstiaanse elementen. Bij de vertalingen zou het wenselijk zijn om de suggestieve taal en vloeken in de juiste Hongaarse omgeving te plaatsen vanwege hun grote belang en effect op de macrostructuur.

Hoofdstuk 4: Case study van Verhulst's *De laatkomer*

De argumentaties over stijl en de eenheden van de boeken van Dimitri Verhulst spitsten zich toe op de vertaalproblemen die ze mogelijk opleveren, in het bijzonder in het Hongaars. Aan de hand van bestaande vertalingen in het Hongaars werd een vertaalvergelijking gemaakt, toegespitst op die mogelijke vertaalproblemen. Aan de hand van de gekozen oplossingen werd de wenselijkheid ervan gewogen, op grond waarvan ten slotte gekozen werd voor de meest wenselijke vertaalstrategieën. De ultieme toets is natuurlijk het uitproberen van die bevindingen. Voor zo'n eigen vertaling werden er fragmenten uit een boek van Verhulst gekozen dat nog geen Hongaarse vertaling had. Het gekozen boek, *De laatkomer* verscheen in 2013 bij de uitgeverij Atlas Contact in Amsterdam. Het motief van de keuze was om een roman van Verhulst te vinden waarin de in het tweede hoofdstuk besproken karakteriserende stijlelementen wel degelijk terug te vinden zijn maar waarvoor geen Hongaarse vertaling klaarlag.

4.1 Over de roman

De roman wordt als volgt door de uitgever aangekondigd en verkocht:

‘Om zich alsnog te kunnen verzoenen met zijn leven, verlaat Désiré Cordier het pad zoals dat richting graf voor hem was uitgestippeld. Hij neemt wraak op zijn matte, liefdeloze burgermansbestaan door te doen alsof hij dementeert. Zijn gevoel van eigenwaarde, dat door zijn huwelijk was aangetast, wint hij terug als hij op een heuglijke dag, gezond en wel, in een tehuis voor seniele bejaarden wordt geplaatst. Hij belazert de kluit op virtueuze wijze door zich voor te doen als demente en incontinate grijsaard die op zijn einde afstevent. De rol van zijn leven, en die wordt nóg veelbelovender als er opeens een demente jeugdliefde in het tehuis opduikt.’ (Verhulst 2013: flaptekst)’

Het boek gaat over de gepensioneerde bibliothecaris, Desiré Cordier. Hij is getrouwd en heeft twee kinderen maar hij kan het niet meer zo goed vinden met zijn vrouw. Hij heeft het lef niet om te scheiden, sinds hij met pensioen is zit hij liever ongelukkig maar comfortabel thuis in plaats van dapper voor geluk te kiezen, tegen de sociale en culture conventies in te gaan en een echtscheiding aan te vragen. Door het gedrag van zijn vrouw, de continu ruzies en mentale manipulatie blijft voor hem niets meer over dan een leven met een ‘pantser van onverschilligheid’ (Verhulst 2013: 17). Zijn vrouw wil naar een kleiner huis verhuizen en op dat moment besluit Desiré dat het tijd is om te vluchten. Hij bouwt zijn nieuwe rol langzaam op, hij begint dementie te simuleren om aan zijn als vreselijke ervaren leven te kunnen ontsnappen. Eerst vergeet hij nog normaal lijkende dingen die steeds erger worden, hij gaat kleren kopen en loopt weg zonder te betalen, hij stapt een trein in richting Frankfurt zonder een kaartje, hij doet theezakjes in de wc en vieze kopjes in de wasmachine en beantwoordt de vragen bij een dementietest opzettelijk fout. Uiteindelijk belandt hij in een tehuis, in Home

Winterlicht waar hij zich aan een nieuwe omgeving, mensen en regels moet aanpassen. In het begin vind hij het simuleren van dementie moeilijk: 'Hoewel volkomen opzettelijk, is het zeer tegen mijn zin dat ik iedere nacht opnieuw in mijn bed schijft.' (Verhulst 2013: 1)

Om zijn vrouw te pesten doet hij alsof hij haar helemaal niet herkent en noemt hij haar Camilla. Desiré ziet in het tehuis zijn jeugdliefde, Rosa Rozendaal terug die wel erg afgetakeld is. Hij doet opeens mee aan groepsactiviteiten, zoals dansen, zodat hij haar uiteindelijk ten dans kan vragen. Op een dag komt Rosa niet meer uit haar kamer en Desiré maakt zich zorgen dat er iets met haar aan de hand is en concludeert uiteindelijk dat ze waarschijnlijk dood is.

Later in het boek wordt hij ontmaskerd door een medebewoner die zijn toestand ook simuleert. Hierna voelt Desiré zich een mislukking en creëert hij een bijzondere situatie in het tehuis waardoor hij een vooruitblik over zijn eigen toekomst krijgt. Hij ontmaskert zijn kamergenoot die hij Kampkommandant Alzheimer noemt en die een oude nazi, een oorlogsmisdadiger is. Het boek heeft een open einde, Moniek, de vrouw van Desiré wacht het telefoontje over zijn dood in stress af, Desiré stelt voor hoe zijn vrienden over zijn dood zouden praten.

4.2 Vertaalrelevante analyse

Als eigen vertaling werd er een fragment uit het boek *De laatkomer* van Dimitri Verhulst gekozen, vanaf pagina vijf tot en met negentien, dus de eerste twee hoofdstukken. De reden achter deze keuze is in verband met dit onderzoek. De roman begint in medias res en de karakteriserende Verhulstiaanse stijl is vanaf de eerste zin voel- en zichtbaar. Het uitgekozen fragment houdt voldoende elementen in voor het onderzoek en voor de vertaalrelevante analyse.

Voordat een vertaler met het vertaalproces begint is het van groot belang om de te vertalen brontekst zo goed mogelijk te analyseren. Vertaalwetenschappers zoals Wolfram Wills (1925-2012) en Werner Collier (1942-) – de aanhangers van op equivalentie gerichte benaderingen – zien de brontekstanalyse in principe als middel om een grondig tekstbegrip te garanderen dat vervolgens de richting van het vertaalproces bepaalt (vgl. Nord 2010: 145). Zo'n brontekstgericht perspectief is uiteraard relevant voor een literaire vertaling die uit is op imiterende weergave van de stijl en aparte stijlkenmerken, maar het geloof in equivalentie – in dit geval een equivalente stijl – is door Christiane Nord zelf grondig onderuitgehaald. Zij koppelt vertaalkeuzes aan de opdracht die de vertaler gegeven wordt, ook als deze zelf degene is die opdracht en strategie bepaalt. Nord is richtinggevend voor onderstaande vertaalrelevante tekstanalyse.

4.2.1 Contextualisering

De contextualisering van de tekst wordt met de pragmatische vragenschema van Nord uitgevoerd (ibid). Dit pragmatisch-functioneel model ziet de talige of binnentekstuele aspecten van de tekst in relatie tot de buitentekstuele factoren van zijn situationele inbedding. Voor de vertaalrelevante analyse speelt de Lasswelformule ('Who says what in which channel to whom with what effect?') een belangrijk uitgangspunt dat met buitentekstuele factoren ('Waar? Wanneer? Waarom? Met welk doel?') door o.a.

Nord wordt uitgebreid (ibid). De buiten- en binnentekstuele factoren kunnen worden geanalyseerd met betrekking tot die punten die voor een pragmatisch-functionele analyse van de brontekst relevant zijn. (idem 146) Met dit model van Nord zijn de vertaalproblemen op een effectieve manier in en bepaalde, duidelijke volgorde af te werken, dus van het pragmatische macroniveau via de culturele eigenheid tot het talige microniveau, dus met *top-down methode*, zoals ook Snell-Hornby (1988: 69) voor haar tekstanalyse postuleert (Nord 2010: 147).

Dimitri Verhulst is – zoals gezegd – een Belgisch schrijver en dichter. Zijn debuutroman was *De kamer hiernaast* (1999). Aan het begin van zijn carrière publiceerde hij korte verhalen en gedichten in verschillende tijdschriften. *De helaasheid der dingen* in 2006 werd zijn eerste grote succes waarmee hij meerdere prijzen won en ook nog door Felix van Groeningen werd verfilmd. *De laatkomer* verscheen in mei 2013 en het gaat over Desiré, een man – van ongeveer vierenzeventig – die zijn huwelijk wil ontvluchten door middel van simuleren van dementie. Hij belandt in een tehuis voor bejaarden waar zijn dagelijkse leven wordt beschreven met behulp van de karakteriserende kenmerken van Verhulst: zwarte humor, sarcasme en soms suggestieve taal.

Het doelpubliek van de brontekst is in principe hetzelfde als dat van de doeltekst qua interesse en niveau; een in literatuur geïnteresseerde leek boven de achttien, maar in het geval van een vertaling in het Hongaars wel een met of zonder voorkennis van de Nederlandse cultuur: bij inschatting daarvan zijn dus problemen te verwachten.

De functie van de tekst is tweeledig: esthetisch-literair en inhoudelijk of thematisch, namelijk om in de zorg als instituut binnen te kijken. De lezer komt erachter hoe verkeerd de maatschappij ouderdom en dood behandelt. Verhulst levert ook kritiek op het personeel van het tehuis. In deze roman is de maatschappijkritiek van Verhulst voelbaar daarnaast geeft hij een ironische visie op het einde van een

leven. Daarvoor zet hij zijn bijzondere stijl in, gekenmerkt door situationele humor, ironie en sarcasme.

4.2.2 Identificatie van vertaalproblemen met de vier categorieën van Nord

Bij de eerste categorie behoren de pragmatische vertaalproblemen 'die voortkomen uit de verschillen in de communicatieve situaties waarin de brontekst en de doelttekst zijn ingebed, dus bijvoorbeeld problemen door verschillen in plaats en tijd en door de cultureel bepaalde verschillende voorkennis van ontvangers in de bron- en doelcultuur' (Nord 2010: 147). Voor het vertalen moest er overwogen worden of er problemen konden ontstaan door de verschillende verwachtingen en de culturele kennis van de bron- en doelcultuur.

Bij de tweede categorie behoren de vertaalproblemen die specifiek zijn voor twee culturen (cultuurspecifieke elementen, CSE's) en die voortkomen uit de verschillen in normen en conventies (Nord 2010: 147). De namen van personages (Desiré, ronde Sonja, Aischa, Rosa Rozendaal, Kampkommandant Alzheimer), de geografische namen (geriatisch gesticht Winterlicht), merken (Kukident, tijdschrift *Miauw!*), de naam van het spel, pétanque vallen onder de tweede categorie. Voor het vertalen van realia zijn er methoden en technieken bedacht door verschillende theoretici. In *Denken over vertalen* bespreken Holmes, Grit en Aixelá de problematiek van het vertalen van realia. Deze wetenschappers houden zich bezig met het ontdekken van vertaalstrategieën. Holmes benoemt handhaven, vervangen, actualiseren, historiseren, naturaliseren en exotiseren als vertaalstrategieën (Holmes 2010: 184-185). De vertaalstrategieën die Grit noemt zijn de volgende: handhaving, leenvertaling, benadering, omschrijving of definiëring in de doeltaal, kernvertaling, adaptatie en weglating (Grit 2010: 192-193). Aixelá onderscheidt twee grote categorieën: handhaving en vervanging en daarin subcategorieën: herhaling, orthografische aanpassing, linguïstische vertaling, extratekstuele toelichting, intratekstuele toelichting, synonymie, beperkte universalisering (meer algemene CSE gebruiken), absolute universalisering, naturalisering en weglating (Aixelá 2010: 200-203).

Bij de derde categorie behoren vertaalproblemen 'die specifiek zijn voor een taalpaar en die voortkomen uit de verschillen in structuren van de brontaal en de doeltaal' (Nord 2010: 147). De Hongaarse taal verschilt heel veel van de Nederlandse taal. Hij behoort tot de Finoegrische en agglutinerende talen, heeft geen grammaticaal geslacht, streeft naar klinkerharmonie en heeft een totaal andere opbouw. Waar we in het Nederlands voorzetsels gebruiken worden er in het Hongaars achtervoegsels gebruikt. Genoeg verschillen waardoor het vertalen van een Nederlandse tekst in het Hongaars een interessant en leerzaam proces is dat veel vertaalproblemen oplevert.

In het Hongaars wordt er geen gebruik gemaakt van grammaticaal geslacht en dit verschijnsel kan vertaalproblemen veroorzaken. Als er in de brontekst slechts 'hij' of 'zij' staat, verwijzend naar een eerder genoemde persoon moet de vertaler verschillende oplossingen overwegen: wordt de naam van de persoon herhaald? Wordt er naar de persoon met een onzijdige derde persoonsvorm verwezen?

In de geschreven Hongaarse taal wordt er veel gebruik gemaakt van komma's. In het Hongaars worden in vier basisgevallen komma's gebruikt: voor alle voegwoorden die een (bij)zin inleiden, en ook aan het eind van een bijzin als de hoofdzin verdergaat, bij opsommingen, tussen twee zinsdelen (ook zonder koppelwoord) en voor het koppelwoord 'mint' (als, dan). Komma's zijn niet de meest relevante elementen van het Hongaars maar hun verkeerde gebruik kan de betekenis van een zin veranderen. Hetzelfde geldt voor de syntaxis van de Hongaarse taal. De Hongaarse woordvolgorde is vrij, het hangt vanaf wat de inhoud van de zin is en wat de spreker belangrijk vindt om te benadrukken. Een vertaalprobleem kan hierdoor ontstaan omdat de Nederlandse taal een vaste woordvolgorde heeft. De vertaler moet beslissen wat er uitgelicht wordt of juist niet.

De Hongaarse taal wordt gekenmerkt door het verschijnsel van klinkerharmonie. Dit houdt in dat de klinkers binnen een woord ofwel allemaal voorklinkers of allemaal achterklinkers zijn. De zogenaamde voorklinkers worden voorin de mond uitgesproken, het gaat om de [i], [y], [e], [ø], [ɛ], [a] (Nederlands: ie,

uu, ee, eu, è, aa). Voor de achterklinkers geldt dat de articulatie ervan achterin de mond plaats vindt. De achterklinkers van het Hongaars zijn de [u], [o], [ɔ], [ɑ] (oe, oo, ò, à). De klinkers [i] en [ɪ] kunnen zowel met voor- als met achterklinkers voorkomen. (Kornai 1990: 29)

In de tekst zijn er meerdere Vlaamse woorden en uitdrukkingen aanwezig die een vertaalprobleem kunnen veroorzaken. Woorden zoals 'leegganger, slefferaar, peetje, zottigheid, schepen, viergeslacht' verwachten een uitgebreide kennis van de Nederlandse taal en het Vlaamse dialect. Sommige van deze woorden staan in de grote Van Dale: het woord 'peetje' wordt gedefinieerd als 'grootvader of oude, versleten man', 'zottigheid' als 'zothed', 'schepen' is (in België) 'lid van het dagelijks bestuur van een gemeente' en 'viergeslacht' (in België) wordt gedefinieerd als 'vier nog in leven zijnde personen of generaties van hetzelfde geslacht die in rechte lijn van elkaar afstammen' (Van Dale 2018). De woorden 'leegganger' en 'slefferaar' staan alleen in het online Vlaams Woordenboek. 'Leegganger' wordt beschreven als 'scheldwoord voor luiaard' en 'slefferaar' als 'iemand die traag stapt' (Het Vlaams Woordenboek 2018).

In de brontekst maken deze woorden het voor de brontekstlezer duidelijk dat het verhaal zich in België afspeelt. Voor de Nederlandse lezers – die waarschijnlijk ook niet alle bovengenoemde woorden (her)kennen – ontstaat er een exotiserend gevoel. In de vertaling moet de vertaler overwegen of dit exotiserend gevoel en het gebruik van woorden van een dialect als vertaling in dit geval wenselijk zijn.

Ten slotte zijn er relevante tekstspectifieke vertaalproblemen in deze tekst 'die zich bij de vertaling van een individuele tekst voordoen en waarvan de oplossing niet zonder meer toegepast kan worden op andere vertaalopdrachten, bijvoorbeeld vertaling van woordspelingen of taalspelletjes' (Nord 2010: 147).

Door de vergelijking tussen doelttekstprofiel en brontekstanalyse worden met het oog op de doelttekstfunctie de vertaalrelevante brontekstelementen of -kenmerken

geïsoleerd. (idem 148) Het vertalen van de karakteriserende stijl van Verhulst en van de elementen die dat mogelijk maken zoals zwarte humor, sarcasme, ernst en het ambivalent gevoel. De toon van de tekst voelt alsof de verteller, de ik-persoon naast de lezer in de kroeg zou zitten en zo het verhaal zou vertellen. Het uitgekozen fragment begint in medias res en vanaf de eerste zin is deze toon van de verteller voelbaar. Het is van groot belang dat dit vertelperspectief in de vertaling ook voelbaar is.

Het register van de tekst is vrij laag, informeel en soms vulgair, en maakt gebruik van grappige, sarcastische, brutale uitdrukkingen, tussenwerpsels, uitroepende en vragende zinnen ('het kreng', 'schijten', 'stront', 'kleverige drek'). De schrijver maakt gebruik van een suggestieve taal en vloeken.

De uitspraken en vaste uitdrukkingen horen ook bij deze categorie, bijvoorbeeld: 'ik steek de styx over..., alle bruggen zijn verbrand, bloot en proper, bij leven en welzijn, liever lui dan moe, op mijn blote knieën, in eer en geweten op mijn strepen staan, waar rook is, in de bloemetjes worden gezet.'

Bij deze categorie horen de neologismen van Verhulst bijvoorbeeld 'eenmaal in het oudpeetjeshuis, altijd in het oudpeetjeshuis', 'gemaft gelijk een lijk', 'het rijpingsproces van een overjarige brokkelkaas'. Misschien bestaan er hierop lijkende Hongaarse equivalenten maar die moeten ook de essentie van de uitdrukking teruggeven.

Voor het vertalen van het uitgekozen fragment wordt er gebruik gemaakt van een gemengde vertaalstrategie die tijdens dit onderzoek op basis van de bevindingen over Verhulst vastgelegd werd. Er wordt veel aandacht besteed aan het vertalen van realia: om de sfeer van het verhaal te kunnen behouden wordt er zo min mogelijk naar naturalisering en weglating gestreefd. Het suggestieve taalgebruik van de personages en de ik-verteller wordt zo adequaat mogelijk teruggegeven. De vertaling van de Verhulstiaanse neologismen stond tijdens de vertaling ook in de focus en gestreefd

wordt naar een creatieve oplossing. Bij het vertalen van in het fragment aanwezige Vlaamse woorden wordt er overwogen of het uitlichten ervan van groot belang is.

4.3. Eigen vertaling als toets

Dimitri Verhulst – *De laatkomer*

Átkelek a Sztüxön, mit viszek magammal?¹: egy tubus fogkrémet (a bolondság² kedvéért)...

-

Habár teljesen szándékosan teszem, mégsem igazán kedvemre való, hogy minden egyes éjszaka újra és újra az ágyamba szarok³. Az, hogy lealacsonyodom egy olyan szintre, hogy ezt az önmegalázó cselekedetet végrehajtsam, valóban a legnehezebben elviselhető következménye annak a bolond⁴ életútnak, amelyet öreg napjaimra elterveztem. Gyanakvást keltene az ápolóimban, ha minden száraz maradna. Ha nem akarok kiesni a szenilis aggastyán szerepéből, akkor nincs más választásom, mint hogy rendszeresen bepiszkítsam a pelenkámat. Mert ez igazából tényleg egy szerep. Egyáltalán nem vagyok annyira elbutulva, mint amennyire azt a környezetem gondolja.

A savas vizelet elkezdte kimarni az ülepemet és azt kell hogy mondjam, van ennél kellemesebb érzés a világon. A sok kenőcs, amit gömbölyű Sonja és Aïscha⁵ naponta a farpofáim közé kennek - miközben a Fixodent⁶ műfogsorragasztót áruló

¹ Het is een verwijzing naar het geheugenspelletje 'Ik ga op reis en ik neem mee...' De Hongaarse versie van dit spelletje is niet toepasselijk in dit geval, omdat het 'op reis gaan' element ontbreekt. Daarom koos ik voor een letterlijke vertaling die catchy is zoals in de BT.

² Ik vond het moeilijk om een Hongaarse equivalent te vinden voor het woord 'zottigheid'. Het komt paar zinnen later terug dus ik moest een op twee plekken passend woord vinden. Het gekozen woord betekent letterlijk gekheid.

³ De eerste zin, zoals in de BT moet sterk zijn ('schijten') daarom de sterke woorden ook in de DT.

⁴ 'zotte levensweg' naar aanleiding van voetnoot 2 heb ik hetzelfde woord in het Hongaars gebruikt

⁵ Ik heb ervoor gekozen om de namen van de personages te handhaven omdat door de 'vreemde' namen voor de lezer duidelijk blijft dat het verhaal zich in een ander land afspeelt.

⁶ In de BT staat het merk nog als Kukident, deze naam is ondertussen veranderd naar Fixodent. Dit merk is in Hongarije ook te koop dus ik heb het niet veranderd, maar wel voor de nieuwe benaming gekozen. Daarnaast heeft 'kuki' in het Hongaars een in dit geval verwarrende connotatie, het is een kinderwoord voor penis.

ügynök csábos testéről beszélnek – szart sem ér. Ismétlem, hogy az inkontinens viselkedés semmiképpen sem hagyható ki a forgatókönyvből. Próbálják meg elképzelni, mi lenne, ha kiderülne, hogy már hónapok óta sikeresen demenciát színlelek! Hogy már hetek óta hülyeségeket beszélek és egykedvűen hintázom a székemben, miközben még mindig el tudok beszélgetni teszem azt napjaink politikai kérdéseiről. A betegbiztosító meglöpva érezné magát, és bíróság elé hurcolna; a Téli Fény Geriátriai Intézet⁷ személyzete - azon belül is a női szekció – kihasználva és átverve érezné magát és örömmel törné be a koponyámat. Az a szánalom, amelyet a gyermekeim még felém tanúsítanak, határtalan szégyenérzetnek adná át helyét. A feleségem pedig - az a némbér - tegyük fel, hogy tovább él, mint én, és ez így is lesz, - teleszórja a síromat cinegeeledellel, hogy az utolsó földi emlékem állandóan madárszarral legyen belepve.

Szóval ez van, nincs más megoldás. Felégettem magam mögött minden hidat, nincs visszaút. Aki egyszer bekerül egy ilyen otthonba, sosem jut ki onnan. Tisztában voltam azzal, hogy mibe kezdek bele. De ez nem változtat azon, hogy a szenilis aggastyán hiteles alakításának minden velejárója közül, a szobatisztaság elhagyása volt a legnehezebb feladat. Sokszor a könnyem is kicsordult, amikor éjszakánként majdhogynem a beleimet préseltem ki magamból. Az elmúlt hónapok bizonyítják, hogy az akaraterőm nem fogyott el, de mégis, amikor a saját ragacsos mocskomban fekszem, elkezdek kételkedni abban, hogy valóban jó ötlet volt-e ez az egész. Az ilyen ritka pillanatokban tettem fel magamnak a kérdést: „Megéri ez az egész? Nem léptem át egy bizonyos határt?”

Időközben mind a két kérdésre megvan a végleges válaszom. Hál' Istennek.

⁷ De naam van het instituut heb ik letterlijk overgenomen. Voor een Nederlandse lezer zonder achtergrondinformatie klinkt het woord 'geriatrie' vreemd. Dit vreemde effect wilde ik in het Hongaars ook gebruiken.

A tabletták, amelyeket a fehérköpenyesek bőkezűen osztogatnak, részben felelősek azért, hogy tegnap éjszaka egyszer sem riadtam fel. Se kép se hang⁸. Így tehát nem tudtam az ürülékemmel az egészségügyet szolgálni.

De.

Ma reggel gömbölyű Sonja viharzott be a szobámba, sietősen, mint mindig (hihetetlen, hogy ilyen duci marad ez a lány, miközben fel-alá rohangál), széthúzta a függönyt és elkiáltotta magát:

„Tessék felkelni, Desiré! Új napra virradtunk, szép napod lesz!”

És akkor éreztem. Nagy meglepődésemre magam alá csináltam! Csak úgy spontán! Hurrá. Az anyagcserém átvette az irányítást a feladatkör felett, amely számomra időnként túl megterhelő volt.

„Desiré, hallasz engem? Ki az ágyból!”

„Anya, anya, a teheneknek meg kell elleniük!” tört ki belőlem és akkor gömbölyű Sonja elnevette magát. Csodálatosan tud nevetni. A kövér emberek általában csodálatosan nevetnek.

„A tehenek már megellettek, Desiré. Van kedved megnézni őket az istállóban? Mondjuk reggeli után? És utána megetethetnénk a madarakat is a kertben. Már előre csicseregnek örömükben! De mielőtt elindulunk, meg kell hogy mosakodjunk, hogy a hölgyek az ebédlőben ismét megcsodálhassák el nem múltó fiatalságodat.” Ezután felrántotta a lábaimat a levegőbe és belemártotta mosdókesztyűjét a melegvizes lavórba.

⁸ In het Nederlands staat 'Gemaft gelijk een lijk'. Het klinkt als een spreekwoord maar Verhulst heeft het verzonnen. In het Hongaars heb ik geen een verzonnen maar een niet zo bekende vooral door jongeren gebruikte uitdrukking gebruikt. Letterlijke betekenis: geen beeld, geen geluid. Het wordt gebruikt als je tegen iemand praat maar degene reageert niet, of als je heel diep hebt geslapen.

„Impropria est ut salutaret aliquis qui est cacas”⁹, kiáltottam. Talán nem teljesen egy szellemileg leépült beteghez illően. De mégis tomboltam, boldogan, mint egy gyermek, akihez napról napra egyre jobban kell hasonlítanom.

Impropria est ut salutaret aliquis qui est cacas: illetlenség olyan személyt üdvözölni, aki éppen kakál. Erasmus.

Erre gömbölyű Sonja: „Na hát Desiré, most aztán lenyűgöztél! Ez a Bibliából van?”

Valóban egy új nap kezdődött, de egy kicsit sem kedvezett nekem.

Csupaszon, tisztán és fertőtlenítőszappan-szagúan feküdtem az ágyon, amíg gömbölyű Sonja ünnepi hangulatot tettetve bogarászta át a ruhásszekrényemet és fennhangon kiabált. Ez is egy nehéz része idő előtti megérkezésemnek az idősek otthonába. Állandóan ez a borzalmas kiabálás. A személyzet kényelmességéből abból indul ki, hogy minden vénember süket, mint az ágyú, és az intézeti gondozóknak öt éves pályafutás után megcsomósodnak a hangszálaik. Néhányuk annyira megszokta az üvöltést és az ordibálást, hogy már nem is tud normális hangerővel beszélni. Az ilyen gondozók folyamatosan leüvöltik párjaik és gyerekeik fejét. Általában kedvesen, de mégis.

Szóval gömbölyű Sonja ártalmas mennyiségű decibellel így kiáltott:

„Ma a legszebb öltönyünket fogjuk felvenni, Desiré! És tudod miért?”

„Hogy mi van?”

„Hogy ma a legszebb öltönyünket fogjuk felvenni!”

„Ó.”

„És tudod miért?”

„Aha.”

„Miért, Desiré?”

„Igen.”

⁹ Eerst wilde ik deze zin cursiveren omdat het als een citaat klinkt maar er is geen sprake van intertekstualiteit en in de BT is het ook niet gecursiveerd.

„Mert ma van a születésnapunk! Na és hány évesek vagyunk? Tudod?”

Nagyon fel tudott idegesíteni azzal a szokásával, hogy többszám első személyben beszél. Ezt a képzése alatt tanulta vajon? Ha igen, akkor nagyon érdekelne ennek a szabálynak a filozófiai háttere.

„Hetvennégy, Desiré! Milyen szép kor is az!”

A hetvennégy évemmel a tejfölszájúak¹⁰ közé tartozom a Téli Fény Geriátrián. Mindenkit, aki nyolcvannál fiatalabb szerencsétlen flótásnak tekintenek. Egy ember, aki az Anyatermészettől talán egy adag rendes agyat kaphatott, amellyel a legbonyolultabb dolgokat is ki tudta bogozni vagy amellyel mindenféle tudnivalót meg tudott jegyezni, de amelynek kiábrándítóan rövid az eltarthatósága.

Ott van Etienne Thijs például, a 18-as szobából. Ő is hetvenöt alatt van még. Egész életében nagy koponya volt, biológiai professzor, aki bizonyos antibiotikumok ellenállóképességének kutatásában úttörőnek számított, most meg annyi esze van, mint egy marék szárított lepkének¹¹. A ruháit fordítva veszi fel, és van egy beragasztós füzete, amelyben a *Miaú!*¹² – macskarajongóknak szóló - havilapból kivágott képeket gyűjti. Elszomorító. És a felesége, aki ezerszer butább nála, de szellemileg mégis ép (hol hallottam még ilyenről?) közben egy másik férfival enyeleg, egy volt hentessel. Ha bejön az otthonba meglátogatni a férjét, akkor hozza magával a szeretőjét is. Thijs professzor már úgysem fogja fel, és ennek csak örülhetünk.

Thijs professzor egyáltalán nem a legörültebb figura a Téli Fény Geriátrián. Ez a cím Walter De Bodt nevű lakót illeti, aki már több mint százéves, csontos, kopasz, a májfoltjai térképet formálnak, gyakran khakiszínű, terepmintás pizsamában ül egy tolószékben. (Én az Alzheimer Táborparancsnok névvel szeretném megtisztelni, de önmagamon kívül már nagyjából senkivel nem tudok beszélgetni, és ebben az esetben

¹⁰ In het Hongaars heb ik een vaste uitdrukking gebruikt voor ‘jonkies’

¹¹ In de brontekst ‘Spaanse middaguur’ In de vertaling heb ik ook een passende uitdrukking gebruikt, letterlijk: ‘Hij heeft nu net zo veel hersens als een handvol gedroogde vlinder.’

¹² Omdat het een fictief tijdschrift is heb ik de naam met het Hongaarse equivalent vertaald.

nem sokra megy az ember egy ilyen elnevezéssel.) Walter de Bodt kizárólag a geriátria igazgatóját tiszteli, aki úgymond az ellátási menedzser, mindig egy kinyújtott jobb kézzel üdvözli és ha a műfogsora a helyén van, akkor nem mulasztja el a „Heil!” felkiáltást sem.

Nem mindig akkora ajándék, hogy az embernek a fiatalkorát másodszor is meg kell élnie.

Bomlott elméjű hetvenesként, nem úgy fognak rád nézni, mint egy szerencsétlen flótásra, de legalábbis, mint olyasvalakire, aki azt kapja, amit megérdemelt. Meggyanúsítanak, hogy amikor még fiatal és egészséges voltál¹³ nem ettél elég szőlőcukrot és mandulát¹⁴. A szappanoperákat részesítetted előnyben a bonyolult cselekményű könyvek helyett, többet ittál, mint ami jót tett volna az agysejtjeidnek, utáltál keresztretjvényt fejteni és sosem olvastál idegen nyelvű újságokat. Te vagy az, aki szeretett lustálkodni¹⁵, aki nem vette a fáradságot, hogy a legújabb technológiát megismerje. A demenciát, csak és kizárólag magadnak köszönheted! Sokan így néznek rád.

Így néz rám a feleségem. Ha meglátogat. Amit szerencséire egyre ritkábban tesz.

Ez az első születésnapom az intézményben és fel vagyok villanyozva. Éljen soká Desiré! Igaz, a magas költségek és a felfordulás elkerülése érdekében meg kell osztanom az ünneplést azokkal a lakókkal, akiknek az elmúlt két hétben volt a születésnapjuk. Általában két vagy három szülinapost ünneplünk egyszerre és abban az esetben, ha van egy százéves ünnepelt, emellett garantáltan eljön egy regionális lap újságírója is, aki az örvendetes eseményről fényképekkel tudósít, akkor a városi

¹³ 'Bij leven en welzijn' heeft een Bijbelse connotatie (<http://anw.inl.nl/article/b.l.e.w.>) maar de Hongaarse Bijbelvertalingen geven geen gebruikbaar equivalent en daarnaast heb ik besloten dat er geen sprake van intertekstualiteit is.

¹⁴ Voor een lange tijd heb ik voor de letterlijke vertaling (visolie en noten) gekozen maar uiteindelijk heb ik toch twee woorden (druivensuiker en amandels) gekozen waarvan tegen jongeren wordt gezegd als je ze eet dan word je slim

¹⁵ Liever lui dan moe – uitspraak in het Nederlands

tanácsos¹⁶ is tiszteletét teszi. Ilyenkor tart egy rövid beszédet (mindig ugyanazt, de ezt bőven megengedheti magának egy ilyen demens közönség előtt), átad a százévesnek a teljes képviselő-testület nevében egy cserép virágot, még sok-sok boldog születésnapot kíván neki, sietve elfogyaszt egy szelet tortát, kezét fog az összes szavazásra jogosult jelenlévővel, majd lelép. A kilencvennyolc évesek például kevésbé érdeklik ezt a tanácsos (kereszténydemokrata, de édes mindegy). Egy hetvennegyedik születésnap ünneplése pedig magától értetődően a legkevésbé sem érdekli. Sokkal ideálisabb alkalom a látogatásra például, amikor egy újdonsült négygenerációs család¹⁷idevonz az otthonba egy fényképész. Megható kép: egy aszott kriptaszökevény¹⁸, egy frissen kitolt dédunokával az ölében.

Ma nincsenek közöttünk az első évszázadukat ünneplő születésnaposok, hál' Istennek. Más szóval a tanácsos hasznosabb ügyekben élheti ki magát. Én nem panaszkodom. Ahogy néha rám tud nézni, olyan érzésem támad, hogy ő az egyetlen, aki átlátja az én kis játékomat. Az egyetlen, aki tudja, hogy még ki van mind a négy kerekem, hogy nagy csaló vagyok. Ez csak egy érzés, semmi több. Tisztán csak egy megérzés.

Gömbölyű Sonja „Na, Desiré, úgy csillog, mint új korában. Irány az ebédlő!”

94 decibel.

Gyámkodóan - „és ha a mai szülinaposokat egymás mellé ültetjük?” - leparkolják a taligámat a reggelihez arra a helyre, ahol nem sokkal azelőtt Rosa Rozendaal ült. A megmaradt kevés haja szétállt a szélrózsa minden irányába. Betömött egy szelet kenyeret a szájába, mint egy ökölvívó a fogvédőjét, és magában beszélt.

¹⁶ Schepen, vertaald met een neutraal equivalent

¹⁷ viergeslacht

¹⁸ 'zak knoken' is een vaste uitdrukking in het Nederlands. In het Hongaars probeerde ik het effect behouden dat de lezer echt een oude iemand voor zich ziet

Szóval ott ültem, Rosa Rozendaal régi helyén, Alzheimer Táborparancsnok mellett, aki máris megindította a támadást az ízetlen, fehér szendvicsek ellen, amelyeket először a híg kávéjába tunkolt.

Belenézek az üveges szemekbe és a következőt mondom: „Hogy ízlik a vaj? Finom, ugye? Zsidók testzsírjából készült. Igazi csemege!”

Ilyenkor újra felragyog Alzheimer Táborparancsnok régi dicsősége. Mintha az ilyen mondatok hallatára üres feje egyszer csak újból emlékezne arra, hogy valaha még voltak benne gondolatok. Rá is kezd: „Munkahelyeket fogunk teremteni, az autópályákat ki fogjuk szélesíteni és a vasúthálózat összeköttetése is jobb lesz!” ezután pedig mélyen beleszúrja kését a vajba, hogy demonstratíván rákenje egy új szelet kenyérre ormótlanul vastag rétegben. Csakhogy emberünk annyira remeg, hogy már mindenütt van vaj csak a késén nem.

„Nem ismersz meg, ugye?” suttogom.

Most zavartan mered rám. A demens emberek kellemetlen pillantása ez, fenekestül felbolygatják az emlékezetüket, annak reményében, hogy találnak valamit, ami valószínűleg már nincs is ott. A pillantás, amelyet órákig tanulmányoztam, és amelyet időközben magam is tökélyre fejlesztettem.

„Nem ismersz már meg? Nézz meg jól! Te voltál az, aki lelőttél engem azon az utolsó, borzalmasan hideg télen, majd a hullahegy tetejére hajítottál. Nem? Nem ugrik be semmi? Meg tudom érteni, te éppen elég embert puffantottál le. Nehéz is megjegyezni az összes arcot. Mindenesetre én is egy voltam a közülük. És én visszatértem. Feltámadtam a kemencéből, a halottak közül. Hogy megkeserítsem öreg napjaidat. Hogy egy locsolócsövet feldugjak az aszott valagadba¹⁹ és hogy megnyissam a csapot és addig folyassam a vizet, amíg az orrszőreid tiszták nem lesznek.”

¹⁹ Overjarige reet

Az egészségügyi dolgozók nem csak alulfizetettek, de nincs is sok belőlük. Éppen ezért eltart egy ideig, mire valaki a táborparancsnok visítását egy vigasztaló gesztussal és egy nyugtató tablettával lecsillapítja.

„Walterka, hát nincs semmi okunk arra, hogy úgy ordítsunk, mint akit nyúznak, csak azért, mert a vaj leesett a földre. Semmi baj, kisöreg. Szólj csak ha még egy kis vajat szeretnél a szendvicsedre. Hiszen ezért vagyunk itt, nemigaz? Megbeszéltük?”

Eddig még egyetlen születésnapom sem kezdődött olyan ígéretesen, mint a legutolsó.

*

Átkelek a Sztüxön és magammal viszek egy tubus fogkrémet (a bolondság kedvéért), egy eltévedt Joseph Roth idézetet...

A világ valamire való ötleteinek születését a lassú víz partot mos közmondással²⁰ tudnám leginkább jellemezni. Az én tervem is, nevezetesen a demencia színlelése, lépésről lépésre alakult ki, olykor anélkül, hogy tudatában lettem volna tetteimnek. Hogy pontosan hol és mikor kezdődött, azt már nem tudnám biztosan megmondani. De ha muszáj megneveznem egy pillanatot, akkor azt mondanám, hogy az a délután – mikor? – két, talán két és fél évvel ezelőtt, a pétanque²¹ klubban. Mert hát igen, szerettem azért golyókat dobálni a barátokkal. Nagyon megnyugtató. A feleségem szerint nem. Őszerinte a pétanque a naplopók elfoglaltsága; egy játék, amelyet az adóhatóság talált ki, hogy szinten tartsák az alkohol- és a dohányfogyasztást, és

²⁰ ‘Het rijpingsproces van een overjarige brokkelkaas’. Dit is een uitdrukking die door Verhulst is verzonnen. Eerst wilde ik natuurlijk een soortgelijke uitdrukking in het Hongaars vinden waarin het over ‘kaas’ gaat, maar ik heb niets passends gevonden. Een zelf verzonnen uitdrukking met het gebruik van ‘kaas’ leek me te geforceerd (bv.: ‘alle goede ideeën hebben het rijpingsproces van een Parmezaan’) daarom heb ik voor een bestaande vaste uitdrukking gekozen met dezelfde betekenis.

²¹ Dit spel heeft geen Hongaarse naam en er wordt de Franse benaming gebruikt

többször is ilyeneket vágott a fejemhez: „Amikor a pázsitot kéne mohátlanítani, akkor érdekes módon nem érzed jól magadat, de ha arról van szó, hogy ostoba labdákat kell dobálni egy homokozóba, akkor hirtelen virgonc vagy és tele vagy energiával. Akár százszor is térden állva könyöröghetek neked, hogy gyere el velem a Verschoten bútorboltba, mert szeretnék egy új szekrényt a konyhai kéztörlőknek. És akkor mindig vagy a vérnyomásod vagy a fájós hátad az, ami visszatart. A kéztörlős szekrény meg tőled mindig várhat. De ha a golyózásról van szó, akkor semmi bajod. Se a vérnyomásod, se a hátad, semmi...”

Már régóta nem védekezem a feleségem kitörései ellen. Egy vagyok a sok, talán több millió hallgatag férfi közül, akik tudják, hogyan vértessék fel magukat hitveseik szeszélyei ellen a közömbösség pajzsával. Nekem ez évekig tartó gyakorlásba és sok-sok türelembe került. Az elején még minden igazságtalan gyanúsítással szembeszegültem. Őszinte lelkiismerettel kötöttem az ebet a karóhoz, hogy soha nem ittam többet három pohárnál, hogy amióta házas ember vagyok maximum négyszer vagy ötször jöttem haza részegen, ami, ez most tudatosul bennem, eléggé kevésnek tűnik a szellemi egészségem állapotához képest. Ezenfelül az a nevetséges nézőpont, amellyel korrigálni akarta a dolgokat. Ilyeneket mondtam, hogy „Idehallgass, a pétanque-ot nem egy homokozóban játszá, ez azért nemesebb dolog annál.” De a rutin meg az évek megtanítottak arra, hogyan kezeljem érzelmek nélkül a verbális sortüzet és hogyan tartsam meg magamnak a véleményemet. Mire megszabadultam a házat terhelő kölcsöntől, az addigra börtönömmé vált. Az önérzetemet ellenállással erősítettem: az ő mérge az én közömbösségem ellen. Önfejűen tartottuk pozícióinkat és így öregedtünk meg édes kettesben, minden romantikától mentesen és máris tovább éltünk, mint egyes barátaink, akik igazán szerették egymást. Amikor lakóhelyünk polgármestere a városházán gratulált az aranylakodalmunkhoz, lelkiismeretfurdalásom volt, amiatt a sok nagyszerű pár miatt, akiket túl korán elválasztott egymástól a sors. Azaz a rák vagy egy ámokfutó sebességváltóval a

kezében. Hogy elbódítsam magam, elfogadtam polgármester elismerését, de csakis bátorságomért/elszántságomért és önfeláldozásomért.

Mivel az itteni területek népe a közmondásokat dogmaként kezeli, szóval minden további nélkül elhiszi, hogy ahol füst van, ott tűz is van, ezért kétségtelenül vannak olyanok, akik elhiszik a feleségemnek, ha ismét elkezdi mondogatni, hogy egy javíthatatlan alkoholista vagyok. Az igaz, hogy naponta megiszom két pohár vörösbort. Iszom? Ittam! Tehát kettőt. Néha, különleges alkalmakkor hármat. Este, vacsora után. Ezt a szokást valamikor a harmincas éveim közepén vettem fel és azóta nem hagytam fel vele. Majdnem hozzátettem, hogy „a mai napig”, de egy szenilis vén szatyornak²² a vacsora után nem igazán jut több élvezet; szépen telepumpálják mindenféle kábítószerrel, hogy szófogadóan álomba merüljön a zajláda előtt és hogy ne okozzon a személyzetnek semmilyen típusú késő esti izgalmat.

Kis, papucshóshöz méltó élvezetemet nem kellett teljesen feladnom. Napközben a büfében tudok még alkalomadtán rendelni egy pohár vöröset.

²² slefferaar

Hoofdstuk 5: Conclusie

In het laatste hoofdstuk worden er de belangrijkste vertaalproblemen van het fragment uit het boek *De laatkomer* van Verhulst geïnventariseerd en de vertaaloplossingen en -strategieën worden besproken. Deze vertaalproblemen werden ook in de voetnoten benoemd en verklaard, en de oplossingen ervoor werden gemotiveerd.

Bij de vertaling van de Vlaamse woorden – slefferaar, leegganger, viergeslacht, schepen, zottigheid, peetje – werd ervoor gekozen om geen woorden uit een Hongaarse dialect te gebruiken. De reden erachter is dat het gebruik van die woorden voor de lezer verwarrend kan zijn en een microstructurele verschuiving – bijvoorbeeld schepen vertalen met een Hongaarse benoeming van een bestuurder – zou een macrostructurele verandering veroorzaken. Door een macrostructurele verschuiving kan het verhaal naar een verschillende omgeving verplaatst worden en kan het personagebeeld beschadigen.

Voor het vertalen van de vaste uitdrukkingen werden er waar dat mogelijk was Hongaarse equivalenten gevonden. Bij ‘liever lui dan moe’ is het niet gelukt, er werd voor een neutrale uitdrukking gekozen, letterlijk: ‘die het leuk vond om lui te zijn’.

Bij de vertaling van de neologismen van Verhulst werden verschillende vertaalstrategieën gehanteerd. Voor ‘eenmaal in het oudepeetjeshuis, altijd in het oudpeetjeshuis’ werd er geen Hongaars equivalent gevonden. Er werd geprobeerd om met een ironisch woord voor ‘tehuis’ te spelen maar uiteindelijk viel de vertaling zo uit: ‘als je een keer er in komt, kom je nooit meer weg’ dat wel de kern van de uitdrukking teruggeeft. Er kan geconcludeerd worden dat op zo’n punt de keuze op een semantische vertaling valt waar de kenmerkende stijl van Verhulst – hier op het punt van spreekwoorden/idioom – zozeer aan de broncultuur vastzit dat de betekenis boven stijl prioriteert.

‘Gemaft gelijk een lijk’ is het de volgende neologisme van Verhulst. In het Hongaars werd er geen verzonnen maar een minder bekende vooral, door jongeren

gebruikte uitdrukking gebruikt. Letterlijke betekenis: 'geen beeld, geen geluid'. Het wordt gebruikt als je tegen iemand praat maar degene reageert niet, of als je heel diep hebt geslapen. Dit is zowel een semantische oplossing als een nieuwe mogelijkheid.

'Het rijpingsproces van een overjarige brokkelkaas'. Dit is een uitdrukking die door Verhulst is verzonnen. Eerst werd er naar een soortgelijke uitdrukking in het Hongaars gezocht waarin het over 'kaas' gaat, dat is niet gelukt. Een zelf verzonnen uitdrukking met het gebruik van 'kaas' was geforceerd geweest (bv.: 'alle goede ideeën hebben het rijpingsproces van een Parmezaan') daarom werd er voor een bestaande vaste uitdrukking gekozen met dezelfde betekenis: 'langzaam water spoelt de oever weg'.

Bij de vertalingen van realia werden verschillende vertaalstrategieën gehanteerd. In de brontekst staat het merk nog als Kukident, deze naam is ondertussen veranderd naar Fixodent. Dit merk is in Hongarije ook te koop dus het werd niet veranderd maar wel voor de nieuwe benaming gekozen. Daarnaast heeft 'kuki' in het Hongaars een in dit geval verwarrende connotatie, het is een kinderwoord voor penis. De naam van het instituut (Winterlicht) heb ik letterlijk overgenomen. Voor een Nederlandse lezer zonder achtergrondinformatie klinkt het woord 'geriatrie' vreemd. Dit vreemde effect wilde ik in het Hongaars ook handhaven. Bij de vertaling van namen van personages werd er ook voor handhaven gekozen.

Het grove taalgebruik werd er zo adequaat mogelijk teruggegeven met passende en creatieve synoniemen.

Zijn de gehanteerde vertaalstrategieën inconsequent? Misschien lijkt het zo op het eerste gezicht maar ze streven allemaal naar een doel, om een wenselijke en adequate vertaling van de karakteriserende stijl van Verhulst te kunnen weergeven.

Na het analyseren en het uitvoeren van de eigen vertaling kan de tweede onderzoeksvraag beantwoord worden. De vraag was de volgende: Welke stilistische vertaalproblemen kun je tijdens het vertalen het boek *De laatkomer* tegenkomen?

De adequate en wenselijke vertaling van de karakteristieke stijl van Verhulst is van groot belang. De informele en soms vulgaire woordenschat, de simpele en pure beschrijvingen van gebeurtenissen en personages maken de verhalen van Verhulst levendig en kleurrijk. In zijn boeken maakt hij vaak gebruik van neologismen, suggestieve taal, vloeken, intertekstualiteit, realia en dialect.

Tijdens dit onderzoek zijn er in dit thema nieuwe gebieden ontdekt, gebied waaraan de Hongaarse vertalers van Verhulst meer aandacht moeten besteden maar dit onderzoek is nog steeds niet volledig en het kan in de toekomst hopelijk uitgebreid en gebruikt worden. Hopelijk geldt dit onderzoek ook als handvat voor een verschillende stijlanalyse.

Ter afsluiting wordt de evaluatie van het onderzoek uitgevoerd. In het tweede hoofdstuk werd er antwoord gezocht op de vraag 'Wat is stijl?' met behulp van de uitgangspunten van Leech & Short, Kees Coster en het onderzoek van Anbeek en Verhagen. Ik was het met Koster eens dat men bij de stijlanalyse van een literaire tekst zich het beste op het beschrijven van de effecten kan richten. De voor dit onderzoek relevante aandachtspunten van de checklist van Leech & Short waren de volgende: de lengte van zinnen, dialect, dialogen en straattaal. De lengte en de moeilijkheidsgraad van de zinnen die de creativiteit en schrijversgedrag van Verhulst bepalen, het dialect dus het gebruik van het zware Vlaamse accent en het beschaafd Nederlands om verschillende situaties te kunnen creëren, de dialogen en straattaal lijken op het eerste gezicht belangrijke punten voor de analyse. Uiteindelijk werden er nog drie aandachtspunten toegevoegd: neologismen, intertekstualiteit en realia.

De in het tweede hoofdstuk besproken theorieën functioneerden als uitgangspunt en later in het onderzoek als hulpmiddel. De theorieën van Leech & Short vanwege hun praktische beschrijvingen en indeling boden de meeste hulp tijdens de analyse van de teksten. Er moesten wel de bovengenoemde aandachtspunten toegevoegd worden omdat het om een schrijver met een bijzondere stijl ging.

Tijdens het uitvoeren van de case study werd gebruik gemaakt van de bevindingen en conclusies van Hoofdstuk 3. Na de vertaalvergelijking en -kritiek werd het belang van de aandachtspunten groter. Vanaf dat hoofdstuk vormden theorie en praktijk een geheel en golden als een veelbelovende voorbereiding voor de case study. Voor het vertalen van het uitgekozen fragment wordt gebruik gemaakt van een gemengde vertaalstrategie die tijdens dit onderzoek op basis van de bevindingen over Verhulst vastgelegd werd. Er wordt veel aandacht besteed aan het vertalen van realia en om de sfeer van het verhaal te kunnen behouden wordt er zo min mogelijk naar naturalisering en weglating gestreefd. Het suggestieve taalgebruik van de personages en de ik-verteller wordt zo adequaat mogelijk teruggegeven. De vertaling van de Verhulstiaanse neologismen stond tijdens de vertaling ook in de focus en er werd gestreefd naar een oplossing.

Bij het vertalen ben ik problemen tegengekomen die in de door mij gebruikte theorieën niet werden benoemd: dat zijn namelijk de Verhulstiaanse neologismen en idiomen. Het moet vermeld worden dat deze verschijnselen specifiek zijn voor de stijl van Verhulst, maar aan de andere kant zijn er meerdere schrijvers die met zo'n karakteriserende stijl werken. Voor dit probleem heeft de theorie geen oplossingen en strategieën bedacht en ik zie het als een onderwerp voor toekomstige vertaaltheoretici.

Bibliografie:

Aixelá, J.F. (2010) 'Cultuurspecifieke elementen in vertalingen' in: Ton Naaijken (et al.) *Denken over vertalen*. Tekstboek Vertaalwetenschap. Nijmegen: Vantilt.

Anbeek, T. & Verhagen A. (2001, Juni 14) 'Over stijl' in: *Neerlandistiek.nl*. Geraadpleegd van [dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/28516/article.pdf?sequence=2]

Codex Iuris Canonici - Wetboek van Kerkelijk Recht, Wetboek van Canoniek Recht 1983: Hoofdstuk IV Can. 992 in: *RK Documenten*. Geraadpleegd van <https://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=650&dos=304>

Dorrestein, R. (2000) *Het geheim van de schrijver*, Amsterdam: Contact.

Gera, J. (2017) Judit Gera: 25 jaar neerlandistiek, een persoonlijke herinnering. In: *Neerlandistiek.nl*. Geraadpleegd van <http://www.neerlandistiek.nl/2017/06/judit-gera-neerlandistiek-nl-25-jaar/>

Grit, D. (2010) 'De vertaling van realia' in: Ton Naaijken (et al.) *Denken over vertalen*. Tekstboek Vertaalwetenschap. Nijmegen: Vantilt.

Holmes, J.S. (2010) 'De brug bij Bommel herbouwen' in: Ton Naaijken (et al.) *Denken over vertalen*. Tekstboek Vertaalwetenschap. Nijmegen: Vantilt.

Kornai, A. (1990): Hungarian vowel harmony, in Kenesei István (ed.): *Approaches to Hungarian 3, Structures and arguments*. Szeged: JATEPress

Koster, C. (2011, 13 Maart) Alles verandert altijd (en blijft ook hetzelfde) in: *Filter, tijdschrift over vertalen*. Geraadpleegd van [http://tijdschrift-filter.nl/jaargangen/2011/184/alles-verandert-altijd-\(en-blijft-ook-hetzelfde\)-3-13.aspx](http://tijdschrift-filter.nl/jaargangen/2011/184/alles-verandert-altijd-(en-blijft-ook-hetzelfde)-3-13.aspx) op 5 juni 2018

Lavicska, Zs. (2010, 16 November) Piál a föld, piál a minden. In: *Origo*. Geraadpleegd van <http://www.origo.hu/kotvefuzve/blog/20101115-dimitri-verhulst-semmivegre-kritika-semmivegre.html>

Leech, G., Short M (2007) *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. London: Longman.

Martinus Nijhoff-prijs voor Judit Gera (2001, 6 Juli) in: *NRC*. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2001/07/06/martinus-nijhoff-prijs-voor-judit-gera-7548735-a521899>

Nagayama, S. (2015, 30 Juni) Het ontstaan van Spijtige dagen. in: *Filter, tijdschrift over vertalen*. Geraadpleegd van <http://www.tijdschrift-filter.nl/webfilter/dossier/verhulst/2015-01/het-ontstaan-van-spijtige-dagen.aspx> op 10 oktober 2017

Németh, E. (2015) A műfordítás rejtelmi – Wekerle Szabolcs. In: *Könyvmutatványosok* Geraadpleegd van <https://konyvmutatvanyosok.wordpress.com/2015/05/10/a-muforditas-rejtelmi-wekerle-szabolcs/>

Nord, Ch. (2010) ' Tekstanalyse en de moeilijkheidsgraad van een vertaling' . In: Ton Naaijken (et al.) *Denken over vertalen*. Tekstboek Vertaalwetenschap. Nijmegen: Vantilt.

Prazeres dos, S.C.C (2015, 30 Juni) Het Pruimenlied: 'Het kweeperlied' of 'De garage van de buurvrouw'?. In: *Filter, tijdschrift over vertalen*. Geraadpleegd van

<http://www.tijdschrift-filter.nl/webfilter/dossier/verhulst/2015-01/het-pruimenlied-het-kweeperenlied-of-de-garage-van-de-buurvrouw.aspx>

Satanstango met palinka (2014, 8 April) in: *Filter, tijdschrift over vertalen*.

Geraadpleegd van <http://www.tijdschrift-filter.nl/webfilter/actueel/2014/week-15/filter-vertaalprijs-2014-uitgereikt.aspx>

Verhulst D. (2003) *Problemski Hotel*. Amsterdam: Contact.

Verhulst, D. (2006) *De helaasheid der dingen*. Amsterdam: Contact.

Verhulst, D. (2007) *Problemszki Szálloda*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Verhulst, D. (2008) *Godverdomse dagen op een godverdomse bol*. Amsterdam: Contact.

Verhulst, D. (2010) *Semmivégre*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Verhulst, D. (2011) *De intrede van Christus in Brussel*. Amsterdam: Contact.

Verhulst, D. (2012) *Elcseszett napok egy elcseszett bolygón*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Verhulst, D. (2013) *De laatkomer*. Amsterdam: Contact.

Verhulst, D. (2014) *Krisztus bevonulása Brüsszelbe*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Verhulst dossier (2015) in: *Filter, tijdschrift over vertalen*. Geraadpleegd van <http://tijdschrift-filter.nl/webfilter/dossier/verhulst/2015-01.aspx>